

13115

ספרות
 ילדים
 וכתבי
 כתב-עת

עיון ומחקר

ספריה

בית המדרש למורים העברי
המסלכהי ע"ש דוד ילין

ירושלים

אליהו וכוסו בספרותנו לילדים

מאת : ג. ברגסון

ועד לדורות האחרונים — הכל ידעו, ששיתופם של הילדים בהכנות לחג ובט"כסים של החג מהווה גורם חשוב ואולי מכריע, בקביעת הטקסט והטכס.

עולם רב גוני זה של דמויות, שמלים וטכס בא לידי ביטוי ביצירה ספרותית במשך דורות, אולם, על כולם עולה דמיון של אליהו הנביא התופסת מקום מרכזי ביצירות העם בעל־פה ובכתב.

אליהו הנביא, דמות אגדית, תופסת מקום נרחב בפולקלור היהודי, בהווי היהודי ובספרותנו למבוגרים ולילדים לסוגיה.

בתולדות ישראל משולבת דמות אגדית זאת "וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו". יש לשער, כי המסופר ב"מלכים" על אליהו, דמות פלאית, שעשה נסים כה רבים בחייו, הוא שהשפיע על השתרשות האמונה, שכן הוא ממשיך לפעול גם אחרי היעלמו.

האגדות על אליהו אופייניות לסיפור העממי, ואנו מוצאים גם את הסימנים החיצוניים בלשון: "פעם הייתי עובר

חג הפסח הוא חג ששמליו מוחשיים, מוסברים, מתקבלים על דעתם של הילדים, ואהובים עליהם, אולי יותר מסמליהם של חגים אחרים.

אין תימה, שהמוטיבים השונים של החג זכו לביטוי ספרותי רב יותר ורחב יותר, משזכו מוטיבים של חגים אחרים. המסורת היהודית דאגה לשיתופם של הילדים בחגים שיתוף פעיל, ומצאה למענם דברים ייחודיים או צרכים מיוחדים — אך חג הפסח עולה על כולם.

אין לך חג אחר, שבו הובאה בחשבון פעילות מיוחדת של הילד, שלכבודו חוברת הגדה מיוחדת, ושבה חלקים מירחדים מוקדשים לילדים.

ההגדה בנויה שכבות שכבות למן תקופת המשנה ועד לדורנו, שבו נעשו נסיונות לשנות את נוסחה ולהוסיף עליה קטעי פרוזה ושירה כדי לתת ביטוי גם לחוויות ההווה.

אך בכל הדורות, מן הראשונים, שראו בהגדה את הצו לקיום המצווה ו"הגדת לבנך" (ראה משנה תורה לרמב"ם) —

קרן בית הנשיא
משרד החינוך והתרבות עיריית ירושלים — המחלקה לחינוך
המרכז לספרות ילדים

המערכת : גרשון ברגסון (יו"ר), ד"ר מנוחה גלבווע, חוה ויזל, אלכס זהבי,
ד"ר אסתר טרסי, פנינה קרון (מוזכירה)

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים, דוד המלך 18.

בסיוע הקרן לזכרה של ליבי ברקסון ארה"ב

סדר
הגדה של פסח

עם פירוש ישי וצידים נאמס נהאודה
והטופים ישעיה הקבה לאבות
ונוסף
על זה כל המסע במדבר עד
חלוקת הארץ לכל שבט
ישראל: וצורת בית
המקדש תובב אכיר
חרות
על לוחת נהושת ע החזור
כמו אכרם בר יעקב
במשפחת אבותם אבנו
נהרר משה ווייל יצו
אשר ארם מצאחמנה
והורני ררך כמילכת הקודש

נדפס
באמי שטרדם

בשנת תיק אכרם לאל עליון קנה שבים וארק לסי' ק

274 שער סדר הגדה של פסח אמסטרדם. שנת תג"ה. 1095.
הצייר: אכרם בר יעקב הנר. הכדפיס: משה ווייל. סיתות נהושת

מתוך האמנות היהודית
הוצאת "מסדה" תשי"ט.

ריס, הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך... ונודה לך על גאולתנו".

לכוס אליהו קשור המנהג של פתיחת הדלת בליל הסדר, בכדי ש"כשיבוא אליהו נצא לקראתו במהרה בלי עיכוב". טכס זה של מציגת כוס אליהו ופתיחת הדלת, יש בו הרבה מן המסתורין ומן החרדה. אין תימה, כי הוא היה מקור השראה ליצירות ספרותיות, והמוטיב בא לידי ביטוי בשיר ובפרוזה, בעיקר בקשור בפסח, אך לארדווקא בקשור בו.

אליהו בשירה לילדים

יעקב פיכמן בשירו "אליהו הנביא" מספר על אליהו חביבנו הנע חרש, בליל הסדר ומברך כל איש, שביתו פתוח לאורח.

המסתוריות שבשיר באה לידי ביטוי בבית האחרון:

סוד הוא — סוד הוא — אין יודע
שעת בואו ואין שומע
קול צעדי, פתוחה הדלת
רק עין ילד לו שואלת.

ומי מאתנו בילדותו לא ראה במו עיניו כיצד זע היין בכוסו של אליהו כאשר פתחו את הדלת למענו. האם הורינו ידעו בסתר לנענע קלות את השולחן כדי שהיין בכוס יתנועע — או ראינו כך באמונתנו התמימה? גם זאת לא נדע. אך, כאמור, שמו של אליהו אינו קשור דווקא בפסח. בשירו של פיכמן אגדת

2. חגי ישראל ומועדיה, ד"ר נחום וואהרמן, "אחיאסף" ירושלים עמ', 148.
3. שם עמ', 149.

ממקום למקום", "פעם אחת הייתי מן הלך בכרך גדול שבעולם"; פעם אחת הייתי מהלך בדרך" — זו לשונם של בעלי-האגדה במדרשים.

תמיד היתה ההתקלות בו מקרית, אך המספרים על אליהו ידעו לספר, כי הופעתו היתה בזמן הדרוש ובמקום הדרוש.

הוא התגלה לתלמידי-חכמים וכוונם לפסיקה המתאימה, הוא היה מופיע בעת צרה ועזר לנוקקים והצילם, הוא שרפא במגע-יד את הנוקקים לרפואה, אך גם עזר להעניש את הראויים לעונש; והוא שבשמו קשורה גאולת ישראל, הוא יבוא עם משיח בן-דוד או יבשר את בואו.

וכך השתרשה בעם האמונה כנאמר במלאכי ג' 23 — "הנה אנוכי שולח לכם את אליהו הנביא, לפני בוא יום הגדול והנורא". אך שמו של אליהו קשור בחג הפסח, יותר מכל ימות השנה וימי-חג. שילובו של אליהו לסדר פסח ולהגדה קשור ודאי בשאיפה, שקננה בלבות חכימינו אחרי החורבן לקשור את הגרחרור תנו לשאיפה ולתקווה לחרות מדינית. וכן אנו מוצאים בפתיחת-הסדר את המשפט "השתא עבדי לשנה הבאה בני-חורין". ובשאיפה לחרות מנמקים את העמדת כוסו של אליהו בליל הסדר.

"ברם, אחד התנאים, רבי טרפון, ביקש להדגיש גם את ענין ארץ-ישראל והתקווה לחרות מדינית בסמל של שתיית הכוסות, (כמו שעשה חברו רבי עקיבא בברכת הגאולה, שהוסיף: "כן ד' אלקיננו ואלקי אבותינו, הגיענו למועדים ולרגלים אחד

1. העם, כמובן, קיבל את הדברים כפשוטם ולא חקר למי הכוונה בנאמר אליהו הנביא.

הכנות אנו מוצאים על שפת ימה "ארמון רב תפארת וגן-אל שם נטוע", ונער לומד שם תורה מפי אליהו.

תורה זאת הנלמדת מפיו של אליהו מקסימה כל השובב:

"הס — גל לא קולח", ואפילו "כל עוף הפורח/ עומד ושומע/ תורת אל בולע".

גם ביאליק לא צימצם את אליהו לחג הפסח. הוא קשר אותו "נביא כל דור"

בתלמוד-תורה. הילד, שמבקש מאליהו צרור של כסף, רוצה לקנות בכסף זה

סוס ועגלה ולקנות אבני גזית ולבנות בית-מדרש "לתפילה טהורה ולתלמוד תורה".

מרים ילך-שטקליס קושרת את חג הפסח ואת ליל הסדר לאליהו — בר-

מזים. "וסבא דומה לאליהו", אליהו הוא דמות ידועה ומוכרת, והיא הופכת

לקונקרטי מתוך השוואת סבא אליהו. ההבדלים בין השניים מטשטשים עד

כדי-כך, שהיא מפקפקת בעצם מיהו היר-שב ליד השולחן:

"ואולי באמת — אליהו

יושב שם בהוד והדר?

אך גם אצל מרים ילך-שטקליס פועל אליהו שלא בפסח דווקא. בשיר "גינגי"

בא אליהו אל הילד הסובל, "ובכנף אדר-תו על פני ונושאי אל עלי".

ז' שניאור מספר על אליהו הנביא בליל

הסדר, ואליהו שלו שונה, קונקרטי, אינו נזקק להשוואה: "יש לנו סב אחד", כך מתחיל השיר.

אבל תאור אישיותו מפורט יותר. פיכמן וביאליק משאירים את תיאור

אליהו לדמיון הקורא — ואילו שניאור משרטט את דמותו:

"עיניו טובות" "לבנת זקנו על חזהו יורד גלים" זה אליהו שעלה "עלי רכבי-

אש לשחקים/ ומאז לא יעזבנו/ ויבקרנו פה לפרקים. הוא יחליק זקנו המסל-

סלת/ אזור-זהב לו על מתניו/ ואדרתו רחבה, צחורה". ואכן הפרקים שבהם מר-

פיע אליהו — הוא ליל הסדר. "בליל הפסח..." "עת שפותחים את

הדלת/ יבוא רואה ואינו נראה". משיר זה אנו למדים הרבה על דמות

חביבה זאת. עלייתו לשחקים מבוססת על המסופר ב"מלכים": "והנה רכב אש,

וסוסו אש. ויפרידו בין שניהם; ויעל אליהו בסערה השמים" (מלכים ב' 11)

אולם, שניאור מרחיב את תיאור דמו-תו של אליהו, גם תיאור פיסי — מראהו

לבושו, וגם תיאור מעשיו — נפלאותיו; הוא ישק, יברך, יציל מכאב, ידאה לש-

מים, לגן-העדן, ובימות המשיח יבוא וישא דגל תכלת ויקבץ אותנו אל ארצנו.

יונתן גפן הולך בעקבות שניאור. הוא רואה את אליהו. וכמי שראה אותו, הרי

יכול לתארו. יונתן גפן ממחיש אותו ביותר, ויש בתיאוריו מן ההומור ומן

התנימות הילדית.

4. שירים ופזמונות לילדים. ח.נ. ביאליק, "דביר", עמ' פ"ו.

5. יש לי סוד, מרים ילך-שטקליס "דביר", עמ' 77-78.

6. בחלומי, מרים ילך-שטקליס "דביר" עמ' 41.

7. שירים לילדים, ז' שניאור "עם עובד" עמ' ק"פ, (ר' גם ע"מ קמג).

8. הכוכבים הם הילדים של הירח, יונתן גפן "דביר" ע"מ 18.

זקנו דומה לזקנו של סבא אברהם, ושלמה לו כמו לערבי. יש בו, באליהו,

מן האנושי, הפשוט ואפיי"כ שונה. "הדלת היתה פתוחה —

אבל הוא נכנס דוקא דרך הארובה. דמעות שקופות נשרו מעיניו

כמו עלים מן העץ בשלכת פתאום הוא הציץ באלף שעוניו

ואמר: סליחה, אני מוכרח ללכת,

לא נגע ביין ולא בכרפס הצביע רחוק אל השמים

ויצא בדיוק כמו שנכנס. ויונתן גפן מסיים את שירו בנימה של

אכזבה, הילד לא נרדם כל הלילה, כי חשב על אליהו, "שנראה לגמרי לגמרי

אחר/ ממה שחשבת". אך לא תמיד מתואר אליהו תיאור

כלשהו. יש ומסתפקים בהזכרת שמו בל-בד. הדמות כה פופולרית, שאין צורך

להוסיף על הידוע ועל המוכר. כך למשל בלהה יפה בשירה "פסח": "לאליהו

הנביא כוס גדולה נביא". אין מה להר-סיף, רמז זה מספיק. ויש שלא מזכירים

אפילו את שמו כגון: רחל שפיר בשירה "הלילה הזה"¹⁰. ומן השמים יבוא המל-

אך/ הלילה הזה מלילות יבורך".

אליהו בפרוזה

המוטיב של אליהו וכוסו בפרוזה נפוץ לא פחות מאשר בשירה. גם בסוג ספרותי

9. שיחת המתנות, בלהה יפה, "אחיעזר", ירר שלים עמ' 41.

10. משמר לילדים כז/ 28.

זה מקורם של הסיפורים, שאופיים אגדי, במלכים ב'.

בספר זה אנו מוצאים את הדמות — אגדית-פלואית, שהופעתה פתאומית והיא

נעלמת באופן פתאומי, שלא בדרך הטבע. בסיפורים המקראיים אנו מתוודעים

אל אליהו הפלאי, הנועז, מחולל הנסים, שהופיע חגור אזור-עור במתניו ועליו

אדרת-שער שחורה. הוא היה עובר ממ-קום למקום, מעורר אמונה בלב העם

ומחזקה. הוא מוכיח ומייסר, איזבל לא הצליחה לתפוס אותו, והוא חומק מידי

רודפיו כשהם קרובים לסגור עליו. אליהו קינא לאמונת אלהים, מחזיר

לאמונתם את המהססים, התנגש עם אחאב. יצא בתחרות עם נביאי הבעל,

הוריד אש מן השמים. הוא שהטיח בפני המלך "הרצחת וגם ירשת", אלהים נענה

לתפילתו וגשמים ירדו אחרי בצורת, וכפי שהזכר נעלם ברכב-אש השמימה.

האגדות שנקמו על אליהו אחרי חותי-מת כתבי-הקדש מבוססות על המסופר

בספר המלכים, אך המעגלים מתרחבים והולכים. הוא מבלה בחברתם של חכמינו

ומורה להם דרך בתורה, הוא מגיש עזרה לצדיקים הנמצאים במיצר, הוא מציל

ומושיע יהודים, שנמצאים בצרה בכל התקופות, בכל מקום: בבגדד ובמרקו,

בספרד ובאשכנז, באירופה המזרחית, וב-ארצות הבלקן. מאז החורבן ועד ימינו

קשורות האגדות באליהו הנביא או בא-ליהו זכור לטוב, או בסתם אליהו שבשמו קשורה הגאולה וביאת המשיח.

פעילותו של אליהו מתרחבת, והוא מגיש את עזרתו לא לפרט בלבד, אלא

לכלל. הוא מופיע למניין בליל "כל-נדרים"

כשחסי העשירי. והוא מושיע את עדות ישראל מידיהם האכזריות של הזדים ב־ בהאשמות עלילות־הדם שנופצו בכל העולם.

המוטיבים על אליהו עתיקים, אי־פוא, וחוזרים על עצמם מאז תקופת המלכים. סיפורים בנויים על מוטיבים אלה מלוקטים ומודפסים בפירסומים רבים ואין צורך לחזור עליהם. במאמרנו זה נבליט רק כמה מהם ונתבונן ביצירות הספרותיות, שלא באו לידי ביטוי בפירסומים שהזכרנו.

הדבר שנראה לנו ראוי להבלטה, הוא האוניברסליות של המוטיב במקומות שונים ובמשך דורות רבים. הלקט העשיר של ספורים ב"ספר המועדים", נותן לנו את היצירות, שנושאן הוא חג הפסח המשתקף בפרוזה בתקופות שונות ובמקומות רבים. ברם, האגדות והסיפורים אינם קשורים באליהו. גם גדולי תורה אחרים זכו לנסים: רבי קלונימוס, המהר"ל וראשי החסידות שזכו לגילוי בתקופה מאוחרת יותר.

ר' לדוגמא ספר המעשיות של מרדכי בן יחזקאל (דביר תשכ"ה) "שליחו של אליהו" (עמ' 24) על התגלותו של אליהו

בקשר למינוי רב בלובלין. כן מסופר ב"אליהו הנביא" (עמ' 328) על התגלותו לבעש"ט.

יש והוא מופיע בדמות של סתם בשר ודם, בעל־מלאכה, יהודי עני. אך יש וצר רתו מפתיעה כגון בסיפור "אליהו הנביא" (ספר המעשיות של מרדכי בן יחזקאל). בסיפור זה מתואר אליהו כ"איש מלחמה, מלוכש בגדים נאים וחרבו על ירכו רוכב על סוס כביר".

היסוד שהונח במלכים ב' חוזר על עצמו ומתמיד להפליא בכתב ובע"פ. וא־ליהו כמעט תמיד זקן.

במרוקו נפוץ הסיפור על זקן שמסר לנער בקבוק מים. אחרי שרחצה אמו את פניה במים אלה, הם נעשו יפים, ופיה החזיר את אביו של הנער — בעלה — אליה, שדאג לשלום הבית ולאושרו. הבן ואמו ידעו "כי הזקן לא היה אלא אליהו הנביא".

ביוון (סלוניקי) נפוץ הסיפור על אלי־הו שבביל **סדר־פסח**, לחם עם מלאך־המוות וניצחו.

יש בסיפור מוטיבים דומים לעושה הנפ־לאות של פרץ: בית ריק מעוני — ואין במה להכין סדר־פסח.

לפני החג מופיע בבית מלאך־המוות, מציע עיסקה ומוסר 100 דינרי זהב. בליל הסדר הכל מוכן, אך הסכנה גדולה. "לא

הספור בע"פ נפוץ מפה לפה על־ידי העם. אך יש מספרים מקצוענים שמלאכתם בכך. אצל הפלשים בחבש ישנם "חזנים" מגידים הגדה, שמהלכים מבית לבית ומספרים לילדים, בשפתם, סיפורי הגדה ואגדה.

12. מן המבוע, א' מרכוס, המוסיאון לאנתולוגיה ולפולקלור, חיפה, תשכ"ו 1966, עמ' 21.

העזו להתחיל בקידוש על הכוס הרא־שונה... פתאום נשמעה דפיקה קלה על דלת הבית, נכנס אליהו הנביא, מחופש כאיש זקן". (השווה ב"עושה־הנפלאות":

והנה באותו רגע נפתחה הדלת מבחוץ ואיש בא, עמד על המפתן וקרא חג טוב).

"בני־הבית הזמינו את האורח לסדר, ויהוה שהצילם מידי מלאך המוות".

ההווי, ההכנות, התכונה, ההתרגשות, הריאליה והנסים — הקשורים בחג יד־עים בכל בית ישראל, ואין לך פינה ניד־חת, שבה לא יצוינו הסמלים המשותפים

הקשורים לחג זה — אין כמדומה דבר חזק יותר מחג זה הנותן ביטוי לאחדות ע־ישראל ולקשרו עם העבר.

ידועים תיאורים מפורטים מרובים על ההווי הקשור ביהדות אירופה ובמיוחד באירופה המזרחית. שלום־עליכם, ביא־ליק, פרץ, פרישמן ורבים אחרים נתנו ביטוי להווי זה.

בריפורטז'ה מצאנו תיאורים גם של היהודים בארצות המזרח, אך יצירות ספרותיות על נושא זה — מעטות. פנחס פרח מקדיש בספרו, פרק "ביעור חמץ

וסדר ליל פסח". ובפרק תיאור ההווי של יהודי פרס בראשית המאה בתקופת השלטון העות'מאני.

כבכל מקום אחר בקהילה יהודית "הנשים מירקו את הכלים והתחרו בהב־רקת כלי הנחושת", בהלבנת הכלים, וב־הכנת המאכלים המיוחדים לפסח הש־תתפו גדודים של אנשים ממשפחת מולא

המכובדת.

13. שם עמ' 29.

14. לא נודעו עקבותיהם, פנחס פרח, הקבה"מ תשל"ה עמ' 21—37.

השולחן בליל־הסדר ערוך והמוטיב של לובן שורר פה. מפה לבנה "כרים

וכסתות מכוסים בסדינים לבנים". מולא פנחס צרר "שלוש מצות במט־פחת משי לבנה... נרות רבים האירו מס־ביב... בכלי כסף ובכלי הנחושת נצצו קרני האור", שנשלחו מן המנורה הגדולה

ומן הנרות. "בגדי יום־טוב של משי וק־טיפה התחרו אלו בברקם". בתיאור מוב־לטת הקפיצה על דיני הכשרות, הווי מסורתי סגור וביטוי לערגה לציון.

הנושא, כפי שטבעו אותו הראשונים ויצירותיהם, הפך לקלסיקה ומשמש דוג־מה לכותבים עד ימינו. גילוי אליהו — מוטיב מוביל, — הוא מתגלה למבוגרים

ולילדים:

"בדבר־לילדים", כ"ט / 32, מפרסם יעקב ניב סיפור "אליהו הנביא מסכים".

בסיפור זה התייחד אב המשפחה, בליל הסדר, עם אליהו וקיבל הסכמתו לש־לוח את בנו לארץ־ישראל.

"כוסו של אליהו" של יוסף חנניא זהה לסיפורים הקלסיים, אלא המיקום הוע־תק לסיביר לתקופת המהפכה והמאבק

בין "האדומים" ו"הלבנים". הנס אותו נס. בבית מצוקה, ילדה חולה. בבית־הכנסת, שבאו אליו מעטים,

הופיע אורח המתחזה כרופא. כשהגיעו האב ובנו הביתה — סיפרה הבת על ביקור האיש המסתורי בביתם. והוא

שהביא מצות, יין ונרות ואף רפואה לדבורהלה החולה.

כשאבא מזג יין לכוסו של אליהו "חש־תי, כי רוח קלילה מרחפת בבקתה. זוג

15. רחוק מן הבית רחוק מן הרחוב, יוסף חנני, "עפר" ת"א, עמ' 80.

עינים גדולות ומאירות הציץ אלי מאחורי כוס הפלאים".

שרגא פירשטמן מספר ב"נס הדם בג' ביע" על ביקורו של אליהו אצל משפחה עקרה, שלה הבטיח בן, וכך היה. פעם שניה, כאשר משפחה זאת נקלעה לצרה בשל עלילת דם — הצילה אליהו מכליה, הוא החליף את הדם שבכוסו של אליהו, ביון, והרשעים באו על ענשם (הארץ שלנו תש"כ/29).

הרחבת המוטיב

יש הרחבה בנושא, בדומה להרחבה שבשירה: ההצלה אינה באה רק על-ידי אליהו.

בסיפורו של בנימין גל "ליל סדר שני" (משמר לילדים כז/30) מציל משפחה מצרתה הדייג פיטר, שהעלה ברשתו גיגית ובה בובה. הבובה היא, כביכול, ילד נוצרי שילדי המשפחה היהודית הסתירו בין קני סוף.

המוטיב ישן — אך החידוש — בדרך ההצלה. לא נס כאן אלא גילוי האמת על-ידי אדם פשוט. ואף-על-פי-כן: פיטר הדייג, ששתה כוס מלאה יין, מצטייר בעיני סבא אחרת "אולי היה זה אליהו הנביא". (וכך מרים ילך-שטקליס למעלה: "ואולי באמת אליהו").

קשה להאמין שנסים מתרחשים בלעדיו.

ומוטיב שונה בסיפורו של ישראל לוינסקי "הדסה מקבלת את אליהו הנביא" (דבר לילדים כו/29). ילדה מתכוננת לקבל פני סבה שמגיע מהו"ל. היא מכינה כסא אליהו מכוסה סדין לבן, היא מקבלת אליהו חי, ריאלי, אך הסמלים של

יש הרחבה נוספת של המוטיב: אסור

ציאציה לאליהו, אך בלעדיו כפי שמצאנו בספרה של רבקה קרן¹⁶.

בסמוך לתיאור על ההכנות ל"חג הפסחא, של הנוצרים" היא מתארת את ההכנות לחג הפסח במשפחה יהודית, בהונגריה הקומוניסטית.

אצל הנוצרים מתבטאות ההכנות בקישוט ובצביעות "ביצי תרנגולת במיני עיטר-רים וציורים". תוך כדי ההכנות, שנעשו אצל החברה הנוצרית, עולה וצפה שאלת יהדותה של קטי: היא אינה רוצה לאכול

שומן חזיר טרי, מפני שהיא יהודיה. הדבר מפתיע את אדית, אמה של חברתה צ'ילה, החברה מבקשת לשמור את הדבר בסוד מפני אביה, כי "הוא שונא יהודים". "הקירות האדומים במטבח קורצים ולוחשים — יהודיה יהודיה, והגלגלת שעל המקרר מחייכת חיוך שטני".

אווה אומרת בחשיבות: מספרים שגם ישו היה יהודי".

קטי עוטפת את הביצה עם ציור הטווס והולכת הביתה.

היא מתכוונת למסור מתנה לאמה, אך האם מסרבת לקבל כי "זה מנהג נוצרי". הילדה "מטיחה את הביתה ברצפת האבן", שברירים...

על רקע תיאור זה וחוויה זאת של הילדה — קירות אדומים, שנאת יהודים, שברירים — מתוארות ההכנות לחג הפסח. הווי ידוע מימים שעברו. "אווירה של התרגשות". מוציאים את האבזרים הישנים, ואמא מספרת "את כל הסיפורים הקשורים בחפצים אלו".

16. קטי, יומנה של נערה, רבקה קרן, עמ' 22-23.

הבית מצוחצח ומבריק, המוטיב של לבן כשג שולט בניגוד "לקירות האדומים" שאצל השכנים הגויים. הסיפורים קשורים בעבר של המשפחה. אך אין לבקר עוד בכפר, שבו קשורים כל החפצים כך אומרת האם. "כי לא אוכל לבקר שם לאחר שכולם הלכו לבלי שוב... מפני שהיו יהודים". את ההכנות ואת ליל הסדר יש להצניע. אבא אומר "שאסור שהשכנים יראו זאת".

שונה ליל-הסדר בתקופה זאת. "אבא מסובב את המפתח פעמים בתוך מנעול הדלת וחוזר לסלון".

השולחן ערוך כהלכה, מוזגים יין לתוך הכוסיות, "פותחים את ספרי ההגדות... וקוראים בלחש. מוטיב שידוע לנו מתקופת האנוסים. בהסתר חוגגים את החג, לא עוד חדר מלא אור, לא עוד דלת פתוחה "לכל דכפין", ולא עוד שירה בקול, ואכן חולמת הילדה על סדר פסח, שחוגגים שם בבית הדוד בישראל. בניגוד לחנק שבביתה — שם ודאי פתוחים דלתות וחלונות לרווחה, דלוקים נרות לעיני כל, ושרים במלוא הגרון. אך נעילת הדלת אינה מפיגה את המתח:

פתאם נשמע צלצול בדלת, תדהמה, "מי זה יכול להיות... עכשיו?..."

הדודה "מוכנה להתעלף כל רגע". האם גם עתה ייכנס אליהו מחופש? או האם בכל זאת נודע לשכן הגוי שונא ישראל והלשין? המספרת רצה אל הדלת, ליבה מתכווץ, קולה בוגד בה. היא שומעת מן החוץ קולות — הורה-הורה... חוזר מוטיב הפחד, החרדה, דרך חור ההצצה רואה היא זוג עינים ומזדעזעת. היא רוצה לצעוק אך אינה יכולה...

לא, לא גנב, לא אליהו, לא בלשים,

ולא סתם הילך, זוהי אילדי, חברה, שבאה לבקש קצת מצות תמורת הסוכריות שנתנה היא לקטי מעץ האשוח בחג המולד...

אך המוטיב של פסח אינו קשור באליהו ובכוסו דווקא.

ש' בס מספר בשירו "יציאת מצרים", בקיצור ובתמציתיות, על יציאת מצרים; גאולה, הצלה, יציאה לארץ אחרת, הנדודים במדבר והקשיים בהם. (לידידי הצעירים. נטברסקי 1951 עמ' 66).

כדוגמת שירו של בס יש רבים אחרים. במיוחד נפוץ בקשר לחג-הפסח מוטיב הגדי. נושא זה, שתחילתו באה אולי ב"אסוציאציה לקרבן פסח, זכה לטיפול מתמיד. ובדורנו מופיע הוא בצורה לבדית כבעל-חי רך המעורר חיבה ורחמים — מסמל את מצבו של עם-ישראל, וזוכה ל"פיצוי", על כי בצאתם בחפזון שחטו בני ישראל את הכבש קרבן פסח*. גם בפרוזה מרובים מוטיבים של פסח שאינם קשורים באליהו.

יש בעיות סוציאליות-חברתיות הקשורות בפסח. הן מצאו ביטויין בשתי נובלות של פרישמן — ב"תתחדש" ו"בעקב אשר בורשה".

למוטיב זה של בגד חדש לכבוד החג, שהיה כה מושרש אצלנו, נתן ביטוי חיים תורן בסיפורו "נעלים חדשות לחג" (דבר לילדים כו/28). חג הפסח הפותח דלתות הבית לכל דכפין, משפיע גם על טוב לבו של ילד, שמביא מתנה לחבר, אף-על-פי שמן ההגיון היה לא לעשות כך, כי ילד זה חיבל בנעליו החדשות מקנאה.

* ר' בחוברת זאת מאמרה של ירדנה הדס עמ' 13.

גדי אחד - ופנים הרבה לו

מאת: ירדנה הדס

להלן פתיחותיהם של שני השירים:

י. דושמן

מעשה, בגדי, מעשה בגדי,
שמעו אבות, בנים;
יהיה, גדולים, מומר לכם,
תענוג לכם, קטנים.
חד גדיא

ל. גולדברג

האזינו חברי,
מעשה בחד-גדיא,
הסיפור איש לא בדה,
כך כתוב בהגדה.
חד גדיא

"חד גדיא" שבהגדה שלנו — מקום נכבד לו בתולדות ספרות הילדים העולמית: הרי הוא שירה-התוכן הראשון, שכונן במפורט לילדים.

אף מטרה מעשית-חינוכית ברורה מאד היתה למחבריו הקדומים; לשמור על עירנותם של הילדים, משתתפי ה"סדר" עד תום הערב.

למבנהו המיוחד של השיר אקויוואלנטיים רבים בשירי עלילה מסוגו בשירת-הילדים בעולם, ולא נעסוק בהם היום. ניתן את הדעת על מספר נקודות בכמה מגינסותיו המחורזות בשני שירים מפורסמים:

1. ראה: "חד-גדיא" הראשון בשירי-הילדים בעולם, מאת אוריאל אופק. מוסף ספרותי, "דבר" ידי ניסן, תשכ"א.
 2. שם "The House That Jack Built" וכן "ילדי העולם השמיעו קולם" שבעריכת אוריאל אופק. עמ' 38, הוצאת צ'צ'יק.
 3. מספר שירי "חד-גדיא" נוספים למעוניין להרחיב עיון בנושא זה.
- "גדי-גדי", מאת ח. נ. ביאליק, בין היתר: בספר "אמר-חן", שירון לגני הילדים ולכתות היסוד א"ב. בית ההוצאה של אגוד הקומפוזיטורים

חד גדיא
של אליעזר ליסיצקי
מתוך האמנות היהודית
הוצאת "מסדה" תשי"ט.

מוטיב זה נוסף לתיאורים של החג ביישובים שנקראו ההתישבות העובדת. גם ה"הגדה" שונתה ונתווספו אליה פרקים שאינם במקורות, אך מוטיב זה של הקוצרים לא הוסיף אלא לתיאורו הווי ומעט לשירה — אך לא העשיר את הסיפור בפרוזה בנושא חג הפסח.

המוטיבים השולטים ב"ספרות פסח" נותרו בכל-זאת אליהו וכוסו.

עם התרחבות ההתישבות בארץ, בתקופה של טרום המדינה, נוסף ל"ספרות פסח" מוטיב — העומר. "בראש החד-הלכה הלכו הקוצרים לבושי חולצות לבנות רקומות"... בחדר האוכל ניצבו השולחנות מכוסים מפות לבנות ופרחים על הקירות. בכל-אור, פרחים ושמהח"י.

17 דבורה מוסינזון-עמר יומנה של תמר גל, נמיהי 1959 עמ' 126—129.

נבחין בכוונותיהם המוצהרות של הכותבים: י. דושמן מחלק את מטרותיו של השיר עפ"י הגילאים הקוראים או המאזינים לו: לגדולים — ישמש "מוסר", לקטנים — "תענוג". ובאמת: האם את-ראים הקטנים למוסרו המקולקל של העולם? הרי לא הם קלקלוהו, לא הם יצרוהו כך, שסכסוך אחד הופך בו לשל-שלתי-נקמות, שאין עליה שליטה, ואשר כל אחד מבושתתפיה מעניש את קודמו מבלי לפשפש במעשיו הוא — — — לעומת זאת, אין ללאה גולדברג כוונות דידקטיות מוצהרות. היא פונה אל קהלה בהזמנה: "האזינו, חבריא", ומביאה אסמכתה לדברים, שהיא עומדת לספר: אין הם בדויים מן הלב. "כך כתוב בהגדה!"

שני המשוררים מגדירים את העלילה כ"מעשה" (לא כ"מעשיה", שהיא בטוי למשאלותיו הכמוסות של העם).

עם זאת, מרתק מאד העיון בסיומיהם של השירים.

לאה גולדברג מבשרת: "בשמים קול יקרא: / קץ לרשע, קץ לרע. / מן הארץ שוד יתם / ושלוה על העולם".

זוהי, בעצם, הרחבת הבשורה שבסיום ה"חד גדיא" המקורי, שדושמן נאמן לו. הרי שחיתות מלאך-המוות היא בשורת קץ הימים, ביאת המשיח.

סיום זה של שיר מגדיר, למעשה, את עלילתו: שהיא סיפור של "רשע" ו"רע".

ואמנם, אם נבחן היטב שלשלת נקמות זו, שלפנינו, נמצא כי צודקים האומרים, שלסירוגין מופיעים כאן זכאים ורשעים. הגדי, הכלב, האש, השור והמלך — זכאים וצדיקים. האחרים (החתול, שזמם

מחשבה רעה וטרף את הגדי; המקל שהכה בכלב, המים שכיבו את האש, הטבח) רשעים הם.

חד גדיא של יעקב שטינהרדט מתוך "חגים וזמנים" הוצאת "גזית" תש"ט.

הגדי, מופיע בשירים רבים תוך כדי שנוי דמותו ופיתוחה. בשירו של י. ד. קמזון "הפלא ופלא" אנו קוראים:

"ומשה הכה על צור,
במטה הכה על סלע...
...וקרניים צמחו לגדי,
קרני צור, קרני סלע
וזאבים שבעים נחם במ,
ויעבור באש, במים..."

הגדי מקבל בשיר ידוע זה את תפקידו כאחד מסמליו של עם-ישראל.

ובדומה לכך נתן אלתרמן: ב"הגדי מן ההגדה" מעביר הוא את הגדי ממדין ה"ריאליים" שבפתח היצירה למדין מיטאפורי מובהק. שני בתי השיר — הראשון והאחרון — מובאים כדי לאמת הנחתנו זאת:

הוא עמד לו בשוק, בין תישים ועזים,
ונפנף בזנבו הקט כזרת.
גדי מבית-עניים, גדי בשניים זוזים,
בלי קשוט, בלי ענבל וסרט...

אך ידעתי כי ים יקרע לא בכדי
ויש טעם חומות ומדבר להבקיע,
אם בסוף הסיפור
עומדים אבא וגדי
וצופים לתורם שיזרח ויגיע.

ראייתו של אלתרמן את הגדי תואמת את דרכו של השיר הקודם לו ברשימתנו ("הפלא ופלא"). ועם זאת יש בה מציגה של זיקה הסטוריוסופית, זו המייחדת את אלתרמן, עם תוגה עמוקה וקבלת-הדין של "צרות ישראל": "יש טעם חומות ומדבר להבקיע, / אם בסוף הסיפור / עומדים אבא וגדי / וצופים לתורם שיזרח ויגיע".

אכן, "קרניים צמחו לגדי" — קרניים ספרותיות — יצירתיות, מסועפות. די, אם נעיין בשירתו של א. שלונסקי ונראה שמוטיב הגדי השתלט עליו, ע"פ עדות המשורר, בלא שיוכל להשתחרר ממנו.

4. שירים לילדים נ. אלתרמן — הקיבוץ-המאוחד.

הגדי מצוי ברבים משירי-הערש שלנו: "תחת ערש בני הרך / עומד גדי כשלג צח" — הוא יביא צימוקים ושקדים. הגדי מסמל חלק משאיפותיה הכמוסות של האם היהודיה. הוא שייך גם לעניין בחירת משה כמנ-היג (מעשה בגדי, שברח מן העדר) ולעניין יציאת-מצרים. הוא חלק מתודעת הפסח, ממבשריו. נעיין בשירו של אוריאל אופק, "ניסן":

אני אוהב את יום ניסן,
את חודש האביב.
בגן פורח הניצן
ושמש מסביב.
אני אוהב את דוד ניסן
ואת חג המצות:
ארבע קושיות... אפיקומן...
כרפס... ארבע כוסות...
הגן פורח לנגדי
יפה כאגדה;
ולקראתי פוסע גדי

מתוך ההגדה.

נשים נא לב לכך, כי כל "הצהרות-האהבה" ל"יום ניסן", ל"דוד ניסן" — מתנקזות אל "הגדי מתוך ההגדה", החור-לש על סיומו של השיר ומהווה את הפר-אנטה שלו.

המוטיב של "חד-גדיא", היינו, שרשרת אירועים שנגררים זה אחר זה זכה גם לפנים אחרות, רבות ביותר. נזכיר שתיים מ"סטיות" אלה מן העלילה המקורית.

5. "כולנו חכמים", הוצא לאור ע"י בל"ל, מוצר ע"י ה. ורנבסקי ושות', עמ', 5.

"מאגדות זקני" לש. ל. גורדון

נקורות ודרכי עיצוב

מאת: עלי יסיף

א. הנוסחאות ומשמעותן

הפואמה "מאגדות זקני" של ש. ל. גורדון, נתפרסמה לראשונה בשבועון לילדים "עולם קטן", שנערך על-ידי בן-אביגדור ועל-ידי של"ג עצמו. מאז נדפסה הפואמה פעמיים: בצורת חוברת עצמאית, בסדרת "בכורים" (מס' 66—75), קראקוי תרס"א, ופעם שלישית בקובץ שיריו של של"ג, "עם שחר", תשט"ו.

מספר הבדלים מעניינים יש בין שלושת הדפוסים. בפרסום הראשון, ב"עולם הקטן", נתפרסם רק הסיפור העיקרי, המסתיים באידיליה בביתו של האציל הפולני: "מאושר לאין-סוף — היה גרף סטניסלב". בדפוס השני, נוספו שני קטעים: פרולוג, המתאר את הילד על ברכי סבו, את עושרו והשפעתו של עולם האגדה על נפש הילד, וכן נוסף קטע סיפורי שלם, המתאר את התגלות האב לילד אפרים, את חטיפתו על-ידי רוח הסערה, הבאתו לבית-מדרשו של המהר"ל והפיכתו ל"רבן של כל בני הגולה" (שם, עמ' 34).

בהדפסה השלישית של הפואמה, שהיא היחידה שנדפסה שלא בחייו של המשורר והמשובשת שבהן, נשמט כל החלק האחרון, על חזרתו של הבן לחיק היהדות, כנראה, בעקבות הנוסח שב"עולם קטן". נוסף לכך שובשה החלוקה המקורית לקטעים וגם התאריך שנרשם בסוף השיר (תרס"ג) איננו מדוייק.

מכאן אפשר לומר, שבתחילה התכוון של"ג לכתוב שיר סיפורי פשוט, לשחזר בצורה שירית לגנדה ידועה, אך כעבור שש שנים הקדים לה פרולוג אוטוביוגרפי:

1. חלק ראשון של הפואמה, חוברת ט' (תרס"א), בחוב' מא' (תרס"ב), ג — חוברת מה (תרס"ב), ד — חוברת נה (תרס"ב), ה — חוב' סד (תרס"ב), ו — חוב' סה (תש"ד).

2. בחלק האחרון שנדפס שם, נאמר שזה המשך האחרון של השיר, וכך סברו, כנראה, אף עורכי "עם שחר".

בשירו "חד גדיא" כתב ל. קיפניס פרפראזה של ה"חד גדיא" המתקרבת אל סיפורי "אילון" או אל "כך אני מהרהר" של יאנוש קורצ'אק. חלילו של הרועה שעל ראש-התל מר שך את כל גבורי החד-גדיא אל מחיצתו. והם באים, מצטרפים אליו ואל גדיו, מתקבלים בברכה וזוכים לקציר ולשמ-חה. זהו "חד-גדיא", שהוא "מזמור חדש לישראל", בלא נקמות, בלא שפיכות-דמים, בלא ציפית אין קץ למלאך "שיפיל את הטבח", ל"קול שיקרא משמים" או ל"תור שיזרח ויגיע".

השיר מבטא את חזון השלום הנכסף: "על גביע רם, על-ראש התל / חליל רועה שם מחלל / תליל-רועה שם מחלל / מזמור חדש לישראל" — "מחלל" — כבר. עכשיו.

זוהי אחת מנקודות המפגש שבין הגדה לאגדה.

ההגדה נתנה לנו את ה"חד-גדיא" ואת חזון אחרית-הימים שבסופו. והשיר "מגשים" את החזון, ומוליכנו למחוזות של אגדה.

7. השיר מצוי במקומות רבים: בחוברת "דור דור ונינונו" לחג הפסח, ניסן תשכ"ו, חוברת ו', משרד החינוך והתרבות, המרוז לטיפוח התודעה היהודית, עמ' 10—11, בצירוף ה"עימה הידועה של ידידיה אדמונד, וכן ב"מועדי ישראל", הנזכר לעיל, עמ' ב' בנספח "שיר של תנ".

ח. נ. ביאליק זיכה אותנו בשיר "נטע אל" ("שירים ופזמונים לילדים").

לפנינו מעין פאראפראזה פארודית של ה"חד גדיא". מעשה בתאנה. התאנה סירבה לחנוט, הילד סירב ללקוט, המים סירבו לכבות... החרוזים המצטברים יוצרים עלילה מרתקת ומשעשעת, שסימנה הוא ההיפוך מן המקור. הדמויות מסר-בות לפעול ואינן פועלות. והתוצאה — מרחיקה לכת.

סוג אחד של היפוך אנו מוצאים במקאמה של לוי קיפניס, "חד גדיא". לפנינו חד-גדיא (כאן: לשון-נקבה), ש"בנתה לה בית קט לדירה / על גבעה גבוהה בארץ הבחירה". "גיבורי" — ה"חד-גדיא" המקורי (החתול, הכלב, האש והמים) הינם שלוחיו של זאב איום, שהשתלט על ביתה ומנסה לחסום את דרכה אליו בשובה מ"ארץ-נכר". אולם היא — "צמחו לה קרניים" (1) / נגחה בחתול פעם ופעמיים, / התהפך החתול, התפתל / וברח לו בילל" עניין בניין הבית הלאומי בא"י, המאבק על זכותנו לשוב לארץ, נעילת השערים ע"י הבריטים, ההעפלה והמאבק, עזיבת הבריטים את הארץ, וכו' — כל אלה באים כאן לידי ביטוי סמלי — ספורי נאה.

6. "מועדי ישראל", "פסח", מחזור סיפורי-חג לילדים, הוצאת שמואל זימזון, ת"א, עמ' 68—62.

אידיאי, שבו הוא מסביר את מקורם של היסודות הלגנדריים ביצירתו, וכן את כוחה הפסיכולוגי והפיוטי של האגדה. כך הפך השיר הסיפורי הפשוט, לשיר מורכב הבנוי סיפור ומבוא, ושימש דוגמא ומופת לסיפורי אגדה, שאת כוחם הציג המשורר בצורה תיאורית בפרולוג. מה שהיה בנוסח הראשון סיפור מעובד לשירה, הפך בנוסח האחרון, שיצא מעטו של המשורר, לפואמה מורכבת, המעמידה זיקות ויחסים בין העבר (הלגנדה) להווה (הפרולוג).

מי שהיה בפניו נוסח הפואמה כפי שנדפסה ב"עולם קטן" (וכפי שנדפסה מאוחר יותר ב"עם שחר"), ומנסה לפרש את היצירה, עלול לעמוד בפני תוצאות קיצוניות. הפואמה מסתיימת בתאור אידיליה מופלאה של אהבה ואושר בביתו של האציל הפולני. פן רדיאביל מזיל דמעות חמות על לחי הילד, רואה בו את תכלית חייו, והילד משיב לו אהבה. בעיבוד קודם של טיפוס-סיפורי זה, ב"בערב" של פייארברג, מסתיים הסיפור באיזון ובהוסר הכרעה בין כוחות הטוב והרעם, בין המוכסן לרבי: המנגינה מושכת אותו אל העולם הזה, וקול אביו — בחזרה אל העולם היהודי. מבחינה זו, ההכרעה בפואמה של שלי"ג היא דווקא לצד העולם הזה, שיש בו לא פחות אור, חום ואהבה מאשר בצד היהודי.

קיימת, ללא ספק, האפשרות שאף החלק הסיפורי האחרון, המחזיר את הבן לעולם היהודי, נכתב יחד עם החלקים הקודמים והיה מונח אצל שלי"ג בכתובים, אך מבחינה עובדתית, סיים שלי"ג את הפואמה ב"עולם קטן" ("סוף"), ובמשך כשש שנים היה זה הנוסח היחיד שעמד בפני הקוראים.

ב. המקורות

הטיפוס הסיפורי הידוע בשם "התינוק שנשבה", מצוי במספר רב של נוסחאות ומקבילות, שרבים ההבדלים ביניהן. השלד העלילתי המשותף לכולם הוא חטיפתו של תינוק יהודי על-ידי אציל גוי ושיבתו לחיק היהדות לאחר תלאות ונדודים. האינדיקציה העיקרית שמאפשרת לנו לזהות במדויק את הסיפור, ששימש בסיס לפואמה של שלי"ג הם שמות הגיבורים. שם האב הוא ר' אהרן, שם הבן — אפרים, העיר שאל בית הכנסת שלה הובא אפרים היא פראג, והרב שנתבקש בחלום לקבל את הילד תחת חסותו הוא ר' ליוא. כל השמות הללו מתאימים בשלמות לנוסח אחד של "התינוק שנשבה": "תולדות אפרים".

למרות הדמיון בשלד העלילתי המרכזי (הפואמה ו"תולדות אפרים" שייכים לאותו טיפוס סיפורי), יש להצביע על מספר הבדלים בולטים. ב"מאגדות זקני",

3. מ. ז. פייארברג, כתבים, תל-אביב תשכ"ג, עמ' 36. וכן ש' ורסס סיפור ושורשו, רמת-גן 1971, עמ' 99.
4. ור' ש' ורסס, שם, עמ' 95 ואילך.
5. ספר ספורי קדושים, לייפציג שנת 'קנו דברי צדיקים' לפ"ק (תרכ"ו), דף ח': ע"ב — י"ב: ע"ב, ואצל ורסס שם, עמ' 95 הע' 29, נדפס בטעות שנת תרס"ו.

ר' אהרן הוא אחד מל"ו צדיקים, עם כל הכרוך בכך (האבות היורדים להקשיב לסתרי תורתו וכד'), בעוד שב"תולדות אפרים": "היה איש תם וישר סור מרע את האלהים התהלך". בפואמה זכו הוריו של אפרים לבן רק בזקנותם לאחר תקופה ארוכה של עקרות, בעוד שבסיפור אין לכך זכר. בפואמה נחטף הילד בכוח מידי אביו על-ידי עבדי הפריץ, דבר המביא בעקבותיו את מותם המיידי של ההורים הזקנים. ב"תולדות אפרים", מוותרים ההורים מרצונם על התינוק, מכיון שרק כך ינצלו משבי הבור וממוות מידי הפריץ. הילד, אצל שלי"ג נחטף על-ידי רוח סערה ומתגלה לבוש לבנים כאחד המתים שהתפללו בלילה בבית הכנסת של פראג, בעוד שבסיפור הקדום הוא נלקח ערום על-ידי אביו לאותו בית-כנסת, ואביו מדריכו מה לומר למהר"ל (אצל שלי"ג הוא נראה למהר"ל בחלום באותו לילה).

נראה לי, שאפשר להסביר את כל ההבדלים בין מ"אגדות זקני" לנוסח המקורי, שעליו נתבססה הפואמה הסבר אחד: שלי"ג לקח את השלד העלילתי היסודי וכן את הפרטים ההסטוריים-גיאוגרפיים מ"תולדות אפרים" ושילב לתוך שלד זה מוטיבים סיפוריים נפוצים ומפורסמים במסורת העממית של הסיפור העברי. כלומר: אין לומר שיש כאן תרכובת של שני סיפורים או יותר ("קונגלומרט"), אלא שלד סיפורי אחד המהווה את השכבה הבסיסית העיקרית ("תולדות אפרים"), תוך החלפתם של מספר מוטיבים עלילתיים מתוך הסיפור המקורי, במוטיבים אחרים מפורסמים ומקובלים יותר.

כך השילוב של מוטיב אחד מל"ו צדיקים, הופך את ר' אהרן מסתם יהודי כשר וטוב, לדמות לגנדרית בפני עצמה. הלידה לאחר תקופה ארוכה של עקרות היא מוטיב סיפורי המיוחס ללידתן של רבות מן הדמויות המרכזיות של התרבות היהודית: משה, האר"י, הבעש"ט, ר' שלם שבזי ועוד. מוטיב נפוץ מאד בכל התרבות היהודית. למוטיב זה מצטרפים יסודות נוספים של בשורה לפני הלידה (אליהו), וכן לידה פלאית (לאחר הריון קצר, הבית מתמלא אור וכו'), יסודות המופיעים אף בפואמה שלנו. מוטיב נוסף שלא היה קיים בסיפור הקדום ונוסף בפואמה, הוא השמש המודיע למתים המתפללים בבית-הכנסת על-ידי נקישת המפתחות שהגיעה עת לחזור לקבריהם. אף הוא, מוטיב סיפורי-עממי רווח ביותר.

מדברים אלה ניתן לומר, ששלי"ג נטה לגדוש את סיפורו במוטיבים עממיים מפורסמים, אף במקומות שהסיפור המקורי, המהווה לו בסיס איננו משתמש בהם.

6. העלילה הסיפורית בפואמה מסתיימת עם חזרתו הראשונה של אפרים לחיק ההדות, בעוד שבסיפור הקדום (כמו גם אצל פייארברג) הסיפור מורכב ומסועף הרבה יותר.
8. כך המוטיב של הכמיהה והגדולה לבן של צדיק גדול, כפי שהיא מתוארת אצל שלי"ג, נמצא אף בעושה פלא, ירושלים תשי"ט, עמ' קלג-קלד, (ליורנו תרכ"ט-ל).
9. תאור מפורט אף בסיפורו של פייארברג "בערב", שם, עמ' 21. ור' אף שימוש מוקדם במוטיב זה אצל ש"ל גורדון עצמו, בפואמה "הרב מפראג" (תרנ"ב), עם שחר, עמ' 55-56.

בצורה כזו נוצרת עלילה שגודש המוטיבים העממיים המפורסמים המשמשים בה רב מאד, שכמעט כל הטיבה עלילתית מעוררת בקורא (בילד ? שאליו כוונה הפואמה), אסוציאציות לאגדות, מעשיות ואמונות — עם ששמע עליהן ואולי אף הכירן במעורפל.

השינוי הבולט בעלילה של "תולדות אפרים", שקשה למצוא לו הסבר, הוא החלפת הבור, ויותר ההורים על ילדם לעומת חטיפתו בכוח בפואמה. נראה לי, שניתן אולי להסביר זאת על-ידי שני גורמים: המוטיב של חטיפת תינוק בכוח על-ידי כוחות החושך (כפי שמתוארים אמנם הפן ועבדיו בפואמה), מופיע בסיפור "המכשף" ובמקבלותיו הרבות. אלא שש"ג העדיף לטשטש את העוצמה המאגית של תחרות הכישוף שבסיפור, והפך את החטיפה לריאלית ומציאותית. סיבה נוספת לכך היא, כנראה, רצונו לשלב בפואמה גם רמז למוטיב המוות על קידוש השם של הורי אפרים, במקום הוויתור מרצון על הילד.

באופן כזה, משלב של"ג לתוך פואמה סיפורית אחת את רוב המוטיבים העממיים המפורסמים של ימי הביניים וראשית העת החדשה (עקרות, גילוי אליהו, ל"ו צדיקים, תינוק שנחטף על-ידי כוחות החושך, קידוש השם, גילוי בחלום, חזרה פלאית לחיק היהדות, המתים המתפללים בבית-הכנסת, הילד שטעה לתרבות זרה והופך למנהיג דתי), כך גם יש הצדקה ממשית לשם הפואמה "מאגדות זקני", שמשולבים בה מספר רב של מוטיבים הרומזים כל אחד לאגדה עצמאית, מפורסמת ונפוצה.

העיבוד הספרותי

האפשרות לזהות בצורה וודאית כמעט את המקור האגדי ששימש לשל"ג תשתית ל"מאגדות זקני", מאפשרת גם לעמוד במידה מסויימת של בהירות על דרכי הפיתוח וההרחבה התיאורית. נביא להלן מספר דוגמאות בולטות וננסה להסבירן.

א. תפילת ר' אהרן לבן ("מאגדות זקני", עמ' 10—11, "עם שחר", עמ' 156—158). בנוסח האגדה ב"תולדות אפרים" נאמר: "ויתפלל הר' אהרן לד' מעומק הבור ויבך ויתחנן לאלהיו אשר הלך לפניו באמת ובלב תמים. וישמע ה' את קולו". כאן נוסח קצר ומתומצת של תפילה, הכולל במשפט אחד את הבכי, התחינה, הזכרת זכותו וצדיקותו של המתפלל, ולבסוף ההיענות. נוסח, שנמצא כמותו בעשרות ומאות תיאורי תפילה בסיפורי-עם. של"ג משתמש באותה סכימה בסיסית של תפילה — הזכרת הזכויות — ההיענות, אך מרחיב את בסיס התיאור מן התפילה ותמצית תוכנה, לתיאור תהליך קבלתה של התפילה: שערי הרחמים, הכרובים הממונים עליהם, התפילה העולה — במעוף ברק מהיר / ובאור גדול ובאור עולם / על

ראש האל יאיר /": כלומר, מה שהיה במקור האגדי תיאור מתומצת ואינפורמטיבי, הפך אצל של"ג לתיאור מפותח, גדוש פרטי פרטים ציוריים, שהמשותף להם הוא מוטיב האור (כרובים זכים, דמעה מזהירה, נור פלא מלא אור, "תתנוצץ / מכל דמעה-פנינה /", "ברק מהיר") הנקנה "לעולם התפילות" שבמרומים צביון של עולם מאיר וזורח ומתנוצץ תוך כדי תנועה מתמדת של עצמים בולטים (השערים, הכרובים, הדמעות, התפילות).

ב. תיאור התינוק שנולד. "לא היה כי יופיו (צ"ל: כיופיו) למקצה הארץ ועד קצהו וממש היה להם כנר מאיר את חשכת הבור" (סיפורי קדושים, ט: ע"א). מקובל בחקר הלגנדה העממית, שאין בה מקום לתיאורים מפותחים וציוריים. במידה ומופיעים בה תיאורים, הם פונקציונאליים — תיאורים הממלאים תפקיד מוגדר בהתפתחות העלילה הסיפורית. התיאור ב"תולדות אפרים" הוא דוגמא מובהקת לתפיסה זו. תיאור הבן המאיר אינו מובא למטרה ספרותית-פואטית כלשהי, אלא מהווה אלמנט עלילתי הכרחי: כך מתגלה לסריס-הדוכס קיומו של הילד המופלא, וכך מגיע שמעו אל הדוכס הפולני, דבר הנותן לעלילה את התנופה העיקרית לקראת המשך התפתחותה. תיאור התינוק בפואמה ("מאגדות זקני", עמ' 12—13; "עם שחר", עמ' 158—159) מתבסס על מוטיב האור בלגנדה (או "אין כיופיו ומאיר ככוכב נוגה", שם, ט: ע"א). אך מה שהיה שם דימוי סטאטי של נר או כוכב, הפך אצל של"ג למטאפורה דינאמית: "ובאהלו הדל / האיר, הבריק פתאום כברוק / ברק בעב מעל /", וכן: "ושתי עיניו — ברקים גדולים /". שוב חוזרת אותה דרך עיצוב פואטית המקנה לאובייקטים המתוארים ברק רב והדגשה, ובעיקר ממלאת אותם תנועה ודינמיקה. הבחנה זו בולטת בעיקר לאור ההשוואה אל המקור הלגנדרי ששימש בסיס לתיאורים.

של"ג, איננו מסתפק בתיאור הכללי של הילד המאיר, כפי שהופיע הדבר במקור שלפניו, אלא מפרט בהרחבה תיאורית את איבריו ותכונותיו: פניו, עיניו, שער, צליל קולו. תיאורים אלה חורגים הרבה מעבר לתיאור הפונקציונאלי שבלגנדה העממית, ומקנים לתיאור כשלעצמו — מעמד פיוטי עצמאי, ללא כל קשר אל התפתחות העלילה הסיפורית.

ג. לאחר הלידה, מוסבת תשומת לב המספר אל הדוכס הפולני ועבדיו: "ויהי היום והאדון יושב על בסאו וכל עבדיו עומדים עליו מימינו ומשמאלו" (סיפורי קדושים, ט: ע"א). על בסיס משפט אינפורמטיבי פשוט זה, מפתח של"ג שרשרת תיאורים ארוכה ומפותחת, הכוללת את תיאור הארמון בזריחה ובשקיעה ("פלגי אש משתפכים ונוזלים, / מעיני נוגה כולם. /", "וטבל הארמון בלהבי-אש / ובער בזרם דם"). גן הענק מאחורי הארמון המתואר בפרוטרוט, כולל סוגי העצים,

11. ר' על כך: Max Lüthi, "Aspects of the Märchen and the Legend," Genre II (1969), pp. 162—178.

10. מרדכי בן-יחזקאל, ספר המעשיות, ח"ד עמ' מה—מו, והמקורות שמביא בנספח.

הצפורים, הפלג, השמחות וההילולות בארמונו של הפן ויחסו לאריסיו ויהודיו. נראה לי, ששרשרת תיאורית זו היא הרחבה והאפיינית ביותר לדרך הפיתוח הפואטי של שלי"ג בפואמה זו. שלי"ג, כמשורר, איננו יכול להסתפק בתימצות הקיצוני של הסגנון הלגנדרני ומנסה "לפתוח" את אותם אשנבים שהסיפור האגדי משאיר סתומים. כך איננו עוסק באציל פולני אנונימי, אלא בפן רזיביל, שמבנה ארמונו וגגו, עבדיו ורגשותיו הם מסויימים ומוגדרים. כל המבנים, האוביקטים, הרגשות שנשארו "ריקים" בלגנדה הקדומה, מתמלאים על-ידי המשורר. אין הוא משאיר דברים לדמיונו של הקורא, ואין הוא גורס מבחינה פואטית (כפי שהדבר בא לידי ביטוי בעבודתו בפואמה זו) עדיפות של היסודות הסיפוריים על פני התיאוריים. הלגנדה העממית נמנעת במכוון ומתוך תפיסתה הסיפורית הבסיסית, מן היסודות התיאוריים, ומעדיפה ומדגישה את היסודות הסיפוריים, שהם העשויים למשוך ליבם של השומעים (הקוראים), בעוד שכל הרחבה תיאורית בלתי-הכרחית ומ-פותרת מעכבת ועוצרת את שטף הסיפור. בעבודתו של שלי"ג בולט רצונו לתת משקל ומעמד שווים ליסודות התיאוריים והסיפוריים. התימצות הסגנוני של המקור הלגנדרני נותן למשורר יכולת להתגדר בכוחו התיאורי (שהיסודות הבולטים בו הם: האור, בצורות הבעתו השונות, והדינאמיקה — התנועה המפעילה כל תיאור ותיאור), ולמלא בצבעים, בתנועה, ברגשות ובקולות עולם ששורטט בלגנדה בקוים כלליים ומקיפים בלבד.

להשלמת נושא העיצוב האמנותי של "מאגדות זקני" יש לשוב עוד ולהעלות עניין שהוזכר כבר למעלה, והוא הפרולוג, אשר בא לפני סיפור "התינוק שנשבה". אני משתמש כאן בכונה במושג 'פרולוג' ולא "סיפור מסגרת", מפני שנראה לי שאין שלי"ג מגיע כאן לכדי יצירת סיפור-מפנים לסיפור, אלא לכתובת הקדמה לסיפור בלבד. אם ננסה להשוות את דרכו של שלי"ג כאן לדרך העיצוב האמנותי של פיאר-ברג ב"בערב", נראה שיש יתרון אמנותי ניכר של פיארברג על פני הפואמה של שלי"ג בענין זה.

פרט ראשון שיש להעיר עליו הוא, ששלי"ג איננו "סוגר" את הסיפור לאחר סיומו, וההווה הבא לידי ביטוי בפרולוג, נמצא מעוצב רק בחלקו. שלי"ג מתאר את סיפור אציית הסיפור, את המצב המחזורי של חזרה אל ברכי זקנו והמשך הסיפורים, אך איננו חוזר לסיטואציה זו בסיומה של הפואמה. אצל פיארברג, כידוע, נקטע סיפורה של האם באמצע בכונת מכוון, וכך נשארת משמעות הסיפור מאוזנת ו"פתוחה" לאפשרויות שונות. בצורה כזו מוכיח פיארברג כוח שליטה רב בחומר שאותו הוא מעצב, וכן ברגשותיהם וציפיותיהם של הקוראים הנופלים שנית לתוך אוירת ההווה שהלגנדה שופרה היא אספקט אחד שלו.

12. יש להדגיש שמבחינה זו, לא השתחרר עדיין שלי"ג מן המוטיביקה של שירת ההשכלה וחיבת-ציון, והצבעים השולטים אצלו הם השחור והלבן, החושך והאור, כשכל אחד מניגודים אלה מכניע (כמו בשירת ההשכלה), רגשות של שמחה ועצב, הערכה של טוב ורע, יהודים מול גויים.

אמצעי עיצוב נוסף המאפיין את הקשר והיחס שבין המסגרת לסיפור המרכזי, הוא קיטועו של הסיפור המרכזי במקומות שונים, חזרה אל סיטואציות הפתיחה ויצירת קשר איתה, אם על-ידי מצבים סיפוריים דומים, אוירה דומה וסגנון ובי-טויים זהים. כל האלמנטים האלה משמשים ומעוצבים ב"בערב", ויוצרים מערכת מסועפת ומורכבת של קשרים בין הלגנדה המסופרת לסיפור המסגרת. אצל שלי"ג מסתכם הקשר הישיר בין הפרולוג לסיפור, בשימוש במלה "בני" בשני מקומות ("עם שחר", עמ' 152, 156) ופעם אחת (עמ' 170: "ובלילה, בלילה שם, בני / כה סיפר לי זקני"), // מבחינת הקשרים העקיפים בין שני חלקי הפואמה בולט הדמיון בשימוש במוטיב האור והאש. בפרולוג, כפי שהראינו לגבי החלק הסיפורי, יש גודש רב של תאורי-אש ודימוי אור למיניהם: "על מצחו הטהור / תלתלי קווי-אור: //", "אז אשמע מעשיות, מעשיות לרבבה / מים אש להבה / והים לא ינוח אף רגע, ויש / שירים גל של אש // (עמ' 150). וכיוצא בזה דוגמאות רבות.

אין להסיק מכאן שנוצר קשר כלשהו של אוירה, של תיאור או של משמעות בין שני החלקים. המשורר שואב את דימויו ותיאוריו מעולם הווייתי וציורי אחד, אך אין לראות בכך, לדעתי, מעשה עיצוב פיוטי מכוון. ההשוואה העלתה הבדל רב בכוח העיצוב האמנותי בין שתי יצירות הסובבות סביב שלד לגנדרני דומה. בעוד שפיארברג שולט בתומר הלגנדרני הקדום, מעצב אותו ומפתחו בהתאם למטרותיו הרגשיות והאידיאיות, נסחף שלי"ג אחרי קצב הסיפור, מאבד את הקשר אל נקודת המוצא של ההווה, ואין בכוחו לצרר את החומר הלגנדרני ולגבשו לכדי יצירה חדשה, אישית ומקורית.

13. כפי שנתח בפרוטרוט על-ידי ש' ורסט, סיפור ושוורו, עמ' 100—103.

14. מעניין עד כמה שונים הלך הנפש והעולם החווייתי בין סיפורו של פיארברג לפואמה של שלי"ג: "ויספר עוד, ויספר אט — / לבי יניל ובניל ירעד, / נפשי תמס מטוב, מרוך. // (ועם שחר", עמ' 252). לעומת אוירת האימה, החושך והמתקנה שלתוך מציאותן משתזר סיפורה של האם אצל פיארברג. כך אף ב"לאן": "ספורים רבים ושונים ספרה לי אמני בילדותי, ספורים נוראים וחשוכים כחשכת הגלות ומלאי תוגה וצלמות כחיי עם ישראל. השיער הלבן אשר בראשי וזקני לא אות הזיקנה הוא כי עוד בהיותי ילד נהפכתי לזקן: כל סיפור וסיפור הלבין לי שערה אחת ומרוב הסיפורים הפך שערי לכן..." (שם, עמ' 81).

15. "בערב נתפרסם ב"השלוח" של שנת תרנ"ח, כשלוש שנים לפני פרסום הפואמה של שלי"ג.

ספרת הילדים הראשונה בעברית

תשעים שנה להופעת "דרך ילדים" מאת שרה פונר

מאת: אוריאל אופק

לפני תשעים שנה בדיוק — באביב תרמ"ו/1886 — נדפס בווינה, בדפוס מוריץ קנפלמאכר שעל גדות הדאנובה, ספרון קטן בן 16 ושמו "דרך ילדים", או סיפור מירושלים". צנועה היתה הופעתו, וגם הרושם שעורר לא היה מלהיב; ובכל זאת משמש "דרך ילדים" תמרור חשוב בתולדות ספרותנו, שכן, הוא בישר את הופעתה של האשה היוצרת הראשונה בספרות הילדים העברית — שרה פייגה פונר.

נשים סופרות ליוו את ספרות הילדים הכללית כמעט מראשיתה, שהרי נשים מחנכות היתה תופעה מקובלת ביותר בחצרות מלכים ואצילים. די אם נזכיר את הרוזנת הצרפתייה מרי קטרין ד'אונואה (1650—1705), שהוציאה עוד בשנת 1698 את הקובץ המהולל שלה "סיפורי פיות",

1. מאגדותיה המתורגמות לעברית: "בתי המלך ששערותיה זהב", "הגמד הצהוב", "הצפור הכחולה" ועוד. ד'אונואה היתה גם הראשונה שכינתה את האגדות "מסיפורי פיות".

2. כתשעים שירים נכתבו לכבודה והודפסו ב"כר כבי יצחק" (ראה: היסטוריה של הספרות העברית החדשה" לקלוזנר, כרך ד', עמ' 46).

הית צריכה היתה לחכות עוד כארבעים שנה, עד להופעתה של המספרת העברית הראשונה — שרה פונר — שהיתה גם סופרת הילדים הראשונה בלשון העברית.

"המקרים אומרים דרשונו"

שלא כמרבית בנות דורה, רכשה שרה פייגה פונר (לבית מיינקין) השכלה מסודרת. מילדותה היא נולדה בעיירה הליטאית זאגאה בשנת תרט"ו (1855) לאב תלמיד חכם ולאם חובבת השכלה. בגיל חמש וחצי נכנסה ליחדר' ולמדה עם הבנים תורה וגמרא. בנעוריה עברה לעיר דווינסק, אותה תיארה כעבור שנים בספרה האוטוביוגרפי "מזכרונות ימי ילדתי, תי, או מראה העיר דווינסק" (וארה 1903). לאחר מכן נסעה להרחיב את השכלתה בריגה, שם השתלמה בלשונות אירופה ועשתה את צעדיה הספרותיים הראשונים, בשלחה כתבות וידיעות ("מכתבי סופרים"). לעתון הפטרבורגי "היום". לאחר שנישאה לסופר העברי מאיר פונר שיקעה עצמה בחיבור סיפורים קצרים וארנכים, שהמכנה המשותף שלהם היה — מלחמת ההשכלה בבערות. ספרה הראשון, וגם הארוך ביותר

13. הביוגרפיה שלה: על-פי "ספרות עבריות

14. באמריקה" מאת עקיבא בן-עזרא, "הדואר" כ"ו (תש"ז), גל' 29.

15. בגל' 67 שנה א' של "היום" נדפסה כתבה מפריעתה, לפיה הורה מנהל הגימנסיה הממלכתית בריגה לתלמידים היהודים ללמוד עברית, שכן ייבחנו בשפה זו בכל המדעים.

16. הדראמטורג מאיר פונר (1854—1936) ייחד

את כל מחזותיו לנושאים היסטוריים — מ"בית עלי" ועד "ימי הורדוס האחרונים".

(149. עמ') — "אהבת ישרים, או המשפחות המורדפות" (וילנא 1881) — הוא רומאן מחיי ההווה, על רקע תקופתו של נפוליון השלישי. הוא נכתב בעברית משורשת, בנוסח רומאני ה'תסבוכות' הפופולרי לארמים שרווחו אז באירופה, כשבין גיבוריו מצויים צעירים יהודים ובני אצולה נוצריים. זמן קצר לאחר הופעתו נקטל על-ידי דוד פרישמן — הן בגלל תוכנו "המלא זרות ופליאות" והן בשל שפתו "הנשחתה מראש עד סוף".

הביקורת הקשה לא ריפתה את ידיה, ומן ההווה עברה ש"פ פונר אל הנושאים ההיסטוריים, שכבשו אז בסערה את לבות בני הנוער היהודי. "אהבת ציון" למאפני עוררה בקרב הקוראים הצעירים את הגאווה הלאומית הרדומה, ובעקבות רומאן עברי ראשון זה נתחברו עוד עשרות סיפורים היסטוריים נוספים לנוער, ששיאם היה ב"זכרונות לבית דוד" לפרידברג (1892). אין תימה, איפוא, שגם המספרת העברית הראשונה נסחפה בגלל זה, לא כלשונה: "שמתי לבי לדרוש בדברי ימי עמנו, וראיתי כי המקרים אומרים דרשונו". בשנה השלושים לחייה הוציאה את "דרך ילדים" — עליו ידובר להלן — ולאחר חמש שנים יצא בווארשה סיפורת

ההיסטורי השני, "בגד בוגדים", על רקע ירושלים בימי בית שני; התככים בחצר המלכות, עד רצח שמעון הכהן הגדול בידי תלמי. "בחרתי לי את העת הזאת", כתבה המתברת בהקדמתה לסיפור, "יען כי עשירה היא במחשבות ובחזיונות". נראה כי עתה התחשבה ש"פ פונר יותר

6. מתוך הקדמתה לספרה "בגד בוגדים" (וארשה 1891).

בביקורת, שכן עלילת הסיפור הפעם אמינה יותר וגם הסגנון מלוטש ומנופה יותר מאשר ברומאן-הבוטר הראשון שלה. לאחר שהיגרה פונר בשנת 1910 לארצות-הברית ניסתה להמשיך בעולם החדש את עבודתה הספרותית, אך בלא הצלחה רבה. כתבי-היד של סיפוריה נחו ימים רבים במערכות העתונים ורק בודדים מהם זכו להידפס. יצירתה האחרונה שראתה אור היתה רשימתה האוטוביוגרפית "מזכרונות ימי נעורי", שנדפסה בירחון המשובה לנוער "שחרות". שנה תיה האחרונות עברו עליה בבית בנה בעיר פיסטבורג; שם נפטרה בשיבה טובה בכ' באדר תרצ"ו (1937).

"סיפור נפלא המושך לבות בני הנעורים" קטן היה ספר-הילדים הראשון, שנכתב בידי סופרת עברית, אך הכותרת שנדפסה בשער היתה ארוכה:

"דרך ילדים, או סיפור מירושלים — סיפור נפלא המושך לבות בני הנעורים, אשר קרה בימי הורדוס מלך יהודה בבית שני, לילדים הלומדים שפת עבר".

המחברת הקדישה את סיפורה הקצר והפשטני לזכרו של "נשיא אלהים אשר היה בתוכנו" — הוא משה מונטיפיורי, שסייע לה בהדפסת ספרה; והסיפור נרעד — ככתוב בהקדמה — למלא "לבות

7. כרך ד', תרע"ט (1919), חוברת ו'.

8. זמירמה לפני פטירתו של מונטיפיורי למחברת 4 ליש"ט לאות-תודה על ספרה "אהבת ישרים" ששיגרה אליו. בראש הספר "דרך ילדים" הדפיסה את מכתבו של מונטיפיורי אליה, בו כינה אותה "חובבת שפת תורתנו הקדושה... והמהוללה בחכמה".

בני הנעורים אהבה לה' ולעמם", וכן להציג לפניהם "אנשים מצויינים — מלך-מד בתורה ובחכמה, עובד בצבא ועובד אדמה". הווה אומר, כבר לפני 90 שנה ראתה סופרת עבריה כשלוש מטרות אידיאליות לצעירים — רכישת השכלה, עבודת אדמה וכן — שירות צבאי.

וזה תוכנו של הסיפור "דרך ילדים", שהמחברת סיימה את כתיבתו בעיר ריגה ביום י"א בחשוון תרמ"ו (1885):

בכפר יוחני אשר בארץ יהודה חי איכר בשם יוחנן הכפרי ולו ארבעה בנים: "נתנאל הבכור, יונתן משנהו; עובד השלישי ואצל הרביעי". לאחר שגדלו הנערים הלך נתנאל ללמוד תורה ונבחר לסני-הדרין; יונתן בחר לשרת בצבא ונעשה שומר-ראשו של המלך הורדוס; עובד נשאר בכפר ובחר להיות עובד-אדמה; ואילו האח הרביעי, **אצל** — אף הוא כשמו כן הוא: נשאר עצל כל ימיו, נספח לחבר מרעים, הסית למרוד במלכות, נתפס ונשפט, ועונשו נגזר למוות. וכרוב סיפורי הילדים באותה תקופה מסתיים גם "דרך ילדים" במוסד השכל ישר, העשוי להיראות בעינינו היום צורמני במעט:

"הנה כה אחרית כל בנים, ממרים, אשר לא ישמעו לקול הורים ומורים, ישנאו את התלמוד והמלאכה המחיות את בעליהם בכבוד ויאהבו את הבטלה. כי על ידי הבטלה ילכו מדחי אל דחי ויהיו דראון-עולם להם ולכל משפחתם... לא כן (את) הבנים המקשיבים, השוקדים בלימודים והמהירים במלאכה, המה יעשו חיל ויעלו מעלה מעלה, ובכל מקומות באים ינחלו אך כבוד" — אם נתעלם ממוסר-השכל ארכני זה,

החותם את הסיפור ומקלקל מעט את סיומו הדראמאטי, נהא חייבים להודות כי מצויות ב"דרך-ילדים" גם כמה סגולות ספרותיות בלתי-מבוטלות. המחברת שאלה את המוטיב הידוע ממעשיות-הילדים על קורותיהם של שלושה אחים השונים זה מזה; הגדילה את מספרם לארבעה ופיתחה אותו לסיפור היסטורי-מוסרני מקורי ובעל עניין. היא הבליטה בקווים חריפים את השוני שבין ארבעת האחים, שיבצה בו שרטוטים פאסטוראליים נאים של איכרי הכפר יוחני ("כי חג ליוחנן היום, כי גזז את צאנו והרים תרומת שדהו" וכו'. — עמ' 9) ואף — מעמדים דראמאטיים מרשימים. אחד משיאי הסיפור הוא מעמד הפגישה בין נתנאל איש הסנהדרין לבין אצל אחיו, שהובא לפניו למשפט:

"אך בטרם חרצו [השופטים] משפטם ראו כי אחד מן הסנהדרין קם ממקומו ויאמר: שפטו משפטכם בלעדי, כי אחי אני לאיש הזה. השומעים הביטו עליו בתמהון והוא יצא. ובעברו לפני אצל, אחיו הכירו ויצעק: הצילני נא, אחי, ממר המוות! —" (עמ' 15).

אך אם הצליחה המחברת בבניית עלי-לה שיש בה עניין, ואף מתח מסויים, היא נכשלה כמעט לחלוטין בתחום הלשוני. 16 עמודי הספר רצופים שיבושים דקדוקיים, תחביריים, פיסוקיים או סתם טערי-יות-דפוס, המקלקלות את הנאת הקריאה (המחברת ישבה בריגה אשר בלאט-ביה, אך בחרה משום-מה להדפיס את ספרה בווינה אשר באוסטריה). וכיון ששום עורך לא עבר, כנראה, על כתבי-היד לפני הדפסתו, מצויים בו משפטים תמור-הים כגון זה:

"ובימי החורף עשה מקלעת סלי חורים מסוף או מערבי נחל להכין על [!]. ימי חג הביכורים וכל עולי הרגולים [?]. מדל העם אשר יבואו ליראות את פני ה' קנו מאתו הסלים" וכו'. (עמ' 9).

איתרע מזלה של ש"פ פונר וגם ספרון צנוע וחסר-יומרות זה שלה נפל לידיה של פרישמן; ובלא שיתחשב בקטנותו, מיהר המבקר המחמיר להטביעו בנחשול שני-נותו הקטלנית: "קשה לי להגיד דבר אודות הסיפור", כתב, "אמנם כשמו כן הוא, 'דרך ילדים', גם דרך נשים לו; וכאשר לא יבין הקורא את שער הספר ויאמר: אין בני אדם כותבים כך, כן היה הקורא מביט בסיפור עד תומו מבלי הבין למה הוא בא..."

גם זכות-ראשונים של ספר ראשון לי-לדים שנכתב בידי אשה לא עמדה לו, ל"דרך ילדים"; אדרבא, הוא לגלג עליו, כי "דרך נשים לו"... היום זהו ספר נדיר ביותר, וכשאני מעלעל בדפיו המצהיבים וקורא את משפטיו המגומגמים ("וכל ישראל למקטנים ועד גדולים הלכו סביב ביהם"...), הריני מהרהר בלבי: מה רבה הדרך שעברה ספרות-הילדים שלנו מאז שרה פייגה פונר ועד סופרות דגולות כאנדה עמיר, מרים ילך-שטקליס, ולאה גולדברג והרבות שבאו אחריהן.

9. "הבוקר אור", מרס 1887 (ביקורת בלתי-חתומה).

10. לאחר שלא הצלחתי למצוא עותק של הספר בארץ, צילם למעני יצחק ריבקינד ז"ל את הספר בספריית הקונגרס בווינינגטון.

חויית הקריאה

מתוך "עיר ויער במצור" לש. חולבסקי,

הוצאת "מורשת" וספרית פועלים עמ' 66—67.

ביה"ס העברי בעיירה — מיקדש-מעט לעברית, לצינונות ולחלוציות — אפוף אהבתם של כל בני העיירה. מקום ביה"ס : בית-הכנסת החדש על עזרת הנשים שבו. הילדים דיברו עברית בביה"ס, בבית, בחנות, כל היום. איזו דבקות לביה"ס, לעברית לתנ"ך שלימדתיים.

לעתים אני עוזב את הכיתה והם מהורחרים, ממשיכים להזות.

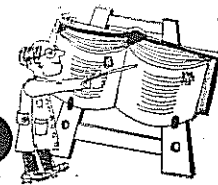
האידיליות של טשרניחובסקי, ובעיקר אגדות צפת של שמעונוביץ'. את "קבלת השבת" בצפת למדו על-פה ולא נלאו מלהתענג בו. הם "נלחמו" על קריאתו. למדנו את מחזהו של ביסטריצקי על רבי יוחנן בן-זכאי. אלקה שפירא, השחרחרורת, בהיגויה המצוין, בהטעמה ובחוויה, בקול קטיפה רוח-יתוגה, קראה את הקטע על רבי יוחנן בן-זכאי החש פתאום כאילו רעד מתחולל בפנימו של המקדש והוא אומר: "היכל, היכל, מה אתה רועד ?!"

צלילי פסוק זה בפיה של אלקה מהדהדים בי עוד היום פה. ואנו לא חשנו את רעידת האדמה העומדת להתחולל מתחת לרגלינו.

בשנת 1940 קיבלתי מהילדים כמה גלויות, בהן הם כתבו שהם ממשיכים ללמוד את התנ"ך בסתר. מה גדולה היתה שמחתי על כך. דמויותיהם צפות לנגד עיני: הילדים, מלכה, איפה הם היום? כעת אני מלמד ילדים בגיטו. גייסתי כמה מורים. אצלם הם לומדים מקצועות כלליים: כתיבה, קריאה, חשבון, גיאוגרפיה והיסטוריה. אני רק משוחח אתם. הם באים לאחר העבודה, בקבוצות קטנות, לחדר הקטן שבביתנו, ואני

מרבה לספר מאגדות החורבן, ממגילת האש, מגזירות תתנ"י, היהודים בספרד הנוצרית, היהודים ברוסיה הצארית, על דמויות לוחמים וחולמים יהודיים. הילדים עוקבים אחר כל מלה, עיניהם השחורות, הגדולות, היהודיות, נוצצות ולעתים לחות מדמעה. מה שאני מבקש להביא להכרתם הוא: כל מדינת-רשע מבקשת את נפשנו, כי אנו היהודים נאבקים ונלחמים על המוסר היהודי האנושי, וזה ייחודנו. יש רגעים בשיחותינו, שאנו משוטטים בסימטאות ורמיישא ומגנצה, קורדובה וסרגוטה. גיטאות אלה של ימי הביניים נראים בעינינו כעולם חפשי מול הגיטו שלנו במאה העשרים.

מה רבה עצמת הקריאה והסיפור בעל-פה. מה רב היקף הקריאה של ילדינו בבית-הספר העברי בגולה.

סיפור

הערות להוראת שני סיפורים על אליהו

מאת: אלכס זהבי

ב"כיסו של אליהו" חוזר מוטיב מפורסם, שסייע לתפוצתם הרבה של סיפורי אליהו: לא רק שאליהו קיים ונסתר גם יחד, אלא שהוא נחון ביכולת לגלות את הצדיקים הנסתרים. התגלותו אליהם קשורה בדרך-כלל בגילויים, לעצמם או לכלל. הסנדלר מ"כיסו של אליהו", כמוהו, לכאורה, ככל בן-תמותה: אדם העמל לפרנסתו. מקרה מחלתו אף הוא אינו נדיר, התופעה שבני אדם חולים, וקשה להם לשוב ולעסוק באומנותם לאחר מחלתם, שכיחה, לצערנו, ולא פעם מתלווה אליה תהליך של התרוששות. מכיוון שהסנדלר, גיבור הסיפור, הוא איש צנוע, ואינו נוהג לחלק את הרהוריו עם הזולת, אין הבריות יכולים לדעת מה מציק לו. הם עשויים לשער, שהוא סובל מהעוני שפקד את ביתו או מרעב. רק מן התפילה שבינו לבין קונו, מתברר, שהמחשבה שיזדקק למתנת בשר ודם היא המציקה לו. אמנם, אנו יודעים שאדם מישראל חוזר ומבקש: "ואל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם", אך אנו יודעים גם שהותקנו תקנות רבות כדי למנוע חרפת רעב מעניים, ובפועל — עניים רבים נזקקו ונזקקים לכך בשעת צרה, בגלוי או בנסתר. ייחודו של הסנדלר, שהוא מבקש שלא להגיע להזדקקות למתנת בשר ודם, אך גם לא נותר לו אמצעי להביא מזון לבני משפחתו, מצב שבו בני אדם שרויים לרוב במצווה גדולה ומוחלים מכבודם, ובלבד שלא ירעבו. משאלת הסנדלר מושמעת בסתר, ורק נסתר כאליהו יכול לגלותה ולהושיט לו עזרה. למרות הפיתוי שיש במתנת אליהו, אין הסנדלר לוקחה עד שאינו שומע במפורש "מתנת אלהים היא השלוחה אליו מן השמים".

התגלותו של אליהו אינה שרירותית, ואף התנאי שהוא מתנה אינו שרירותי. הסנדלר היה מוכן שיהיו מזונותיו מרורים כזית, ובלבד שלא יזדקק למתנת בשר ודם, ואכן מתנת הקב"ה שנשלחת על-ידי אליהו אינה נועדת אלא למילוי צרכים. מניין מעות, חישובי מעות ותכנון השימוש בכסף אופייניים למי שעיסוקו בממון.

הסנדלר, שאינו מונה את הכסף, מוגלה בכך שהוא מאמין בהבטחה, שהמתנה היא מתנת קבע. יתר על כן, אדם מאמין אינו חוקר במופלא, ובוודאי, כאשר הוא מתבקש כך.

אם בפתח הסיפור נאמר לנו על הסנדלר, שהוא צדיק, באים מעשיו אחר-כך ומוכיחים זאת: "כשהוא חדל לעבוד, הוא מוכר את כלי ביתו אחד, אחד, אך אינו פונה לבקש את עזרת הבריות.

כשאזלים החפצים בביתו, הוא פונה בתפילה לאלהיו.

ללאחר שכיס המטבעות בידיו, הוא ממשיך לחיות בצניעות, וכסף יתיר שבידיו מחולק כצדקה. כל איש שרע' לו בא לביתו ומצא אצלו "אוזן קשבת ויד פתוחה".

צדקת האיש עמדה במבחן גם לאחר שנתמלא מחסורו: הוא לא שכח את מקור הכסף ואת התחייבותו, והמשיך לנהוג על פי דרכו.

בעת הדיון על הסיפור יועמדו זה מול זה הידוע לנו על אליהו (נסתר, מתגלה לבוודים, מסייע בעת מצוקה) עם הידוע לנו על הסנדלר (אדם פשוט, שלם עם עצמו, אינו רוצה במתנת בשר ודם).

נבדוק אם היה הסנדלר צדיק גלוי, אם הבחינה הקהילה בתכונותיו, והאם זיכתה אותו באותות של חיבה או כבוד (לא. משום שכלפי חוץ לא נבדל מכל אדם אחר).

ננסה להסביר, מדוע דווקא איש כמוהו זוכה להתגלות.

נסביר, לשם מה ניתן הכיס, ומה טעם ההגבלה שהוגבל הסנדלר בשימוש בו.

נבחן את מאפייני התנהגותו של הסנדלר לאחר שנשתחרר מהמצוקה (נזכור, שאמונתו מתבטאת באי חקירה במופלא ממנו), וננסה להסביר מדוע מסתיים הסיפור כפי שהוא מסתיים.

"אליהו הנביא" היא אגדה חסידית הפשוטה בהרבה מהמעשייה הקודמת, ופרט לכך שהיא קשורה בהדגשת ייחודו של הבעש"ט, בהאדרת שמו ובביסוס המסורת על הופעת אליהו הנביא בעת הבאת תינוק בבריתו של אברהם, הרי היא מתמודדת עם השאלה: כיצד מתגלה אליהו הנביא, ומי יכול לזהותו כאשר הוא מתכסה במסווים שונים.

בסיפורים רבים חוזר המוטיב, שבני אדם רוצים לפגוש את אליהו, ומתברר להם בדיעבד, שאליהו נמצא בתוכם, והם לא הבחינו בכך. כך קורה גם כאן לתלמידי הבעש"ט שכמעט פגעו באיש, אשר נטל ספר שרבים רצה לקרוא בו, ומתברר שלא היה זה אלא אליהו. אליהו מתחפש כאן להלך ולעני, הוא קורא בספרים, שאין מבחינים בחסרונם, עד שהבעש"ט נזקק להם.

הייחוד הידוע שאליהו עומד מולו הוא הבעש"ט, שמיוחסת לו תכונה, שבמקום אחר מצאנוה מיוחסת לאליהו — תכונת "הראייה ללבב", גילוי המיוחד שמתחת לכסות החיצונית.

המוטיב המשותף כאן לסיפורים אחרים הוא, שהזכות לגלות את אליהו שמורה, צדיקים בלבד. דברים אלה מודגשים בסיום הסיפור. אליהו אינו נגלה לאנשים

רק משום שהם מבקשים לראותו, אלא שהוא נגלה לראויים לכך. המסוויים השכיחים והחילוניים כל כך שהוא נזקק להם כאן, באים להכביד על התלמידים מצד אחד, ומצד שני הם באים להראות שמי שראוי לו להיפגש עם אליהו יכול לגלותו בכל עת שהוא נגלה לו ובכל מצב.

בשיחה על האגדה כדאי לפתוח במובאה מן הסיפא שלה; ועל-פיה לבחון את ההתרחשויות.

נבדוק מי הם הרוצים כל כך לראות את אליהו, ומי הוא הזוכה לראותו. נשאל, האם לא היו ראויים שתתמלא משאלתם, והרי ודאי היו שומרי מצוות ושלמים באמונתם, וננסה להסביר על-פי הסיפא, על-פי דברי הבעש"ט לאחר הביקור השני של אליהו ועל פי הסיפור הקודם, מדוע לא זכו לכך.

נבחן מה מאפיין את המסוויים שזקק להם אליהו (בשלושתם הופיע בצורה לא צפויה, שתכביד לזהותו על מי שאינו ראוי לכך).

כדאי להפנות את תשומת לב התלמידים, שבשני המקרים הראשונים ציפו תלמידי הבעש"ט לגילוי בעת ברית מילה, ואכן הוא בא לבית המדרש בעת טכס ברית מילה. בפעם השלישית — היה צריך להתגלות בדרך, ואכן התגלה בדרך. צורת הופעתו היתה מפתיעה ומדהימה והתלמידים לא הבחינו בו אף-על-פי שהכינו עצמם לקראתה.

שתי נועשיות

אליהו הנביא

יצאו החוצה והלכו בשוקים וברחובות עד אשר מצאוהו. ניגשו אליו לבדוק אותו זאת בגדיו, והנה נמצא הספר תחת כנפי כסותו. אז חרה להם מאד ואמרו אליו: "לא טוב הדבר אשר עשית, באת בצל קורת בית המדרש להגות בתורה. והנה גנבת ושמת בכליך". ויאתו בו בכל כחם, ויביאו אותו לבית המדרש, ושם אמרו להכותו לעיני הרב, אך הוא לא הניחם ואמר: "אל תעשו לאיש הזה מאומה, הכרת פניו תענה בו, כי לא גנב הוא". עזבוהו לנפשו והלך לו.

כעבור איזה זמן, היתה עוד הפעם ברית מילה בעיר. כל הקרואים התאספו ובאו לבית המדרש, ובין הבאים היה גם כן יהודי עני, שישב והגה בספר בשעת התפילה. כשהביאו את התינוק, וכל הנאספים קמו ממקומם, קם גם הוא ובא ביניהם. אחרי המילה רצה הבעל שם טוב לקרוא בספר, ולא מצאו אותו, ומיד נזכרו שישב יהודי עני על יד השולחן ולמד בספר התואר. יצאו לבקשו, ומצאוהו ברחוב כשהוא הולך ומעיין בספר, שהגה בו בבית המדרש. תפשוהו והביאוהו לבית המדרש, והעמידו אותו לפני הרב. ואנשים אחדים מן הנאספים הכירו את האיש, ובקשו לשלוח בו יד, באמרם: "הנה זה הוא שגנב את הספר גם אז ושם אותו בכליו, אין זאת כי אם גנב הוא האיש הזה". וכשרצו להכותו באמת אמר להם הרב: "ייד אל תיגע בו. הכרת פניו תענה בו כי לא גנב הוא".

פעם אחת בקשו תלמידי הבעל שם טוב מאת פני רבם, שיראה להם את אליהו הנביא זכור לטוב. אמר להם הרב הקדוש: "למה תדרשו זאת ממני? הלא הוא מלאך הברית, והוא נמצא בכל מקום שמכניסים ילד בבריתו של אברהם אבינו". אמרו לו התלמידים: "לא כל אדם זוכה לראותו, על כן אנחנו מבקשים מאת רבנו, שיאיר את עינינו בשעה זו, ואז נזכה לראות את פניו". שתק הרב ולא ענה דבר, והפצירו בו התלמידים עד מאד, עד אשר הבטיחם להראות להם את אליהו הנביא, אם תהיה ברית מילה בעיר.

אחרי הדברים האלה התחילו התלמידים לשאול יום יום לברית מילה, וכשעברו שנים שלשה חדשים, וברית מילה לא היתה בעיר, הסיחו לאט לאט את דעתם מהכטחת רבם, עד אשר נשכחה מלבם לגמרי. לימים נולד בן לאחד העניים, וברית מילה היתה בבית המדרש. בעת התפלה נכנס יהודי לבית המדרש, ניגש אל ארון הספרים והוציא ספר, ישב על יד אחד השולחנות מן הצד, פתח את הספר והגה בו. אחר כך, בא הבעל שם אל בית המדרש, ואמר לתת לו ספר פלוני לעיין בו. הלך אחד התלמידים להביא לו את הספר, אך לא ידע למצוא אותו. חיפשו את הספר בכל הארונות ועל כל השולחנות ולא מצאו אותו. אמר אחד הנאספים: "לפני זמן קט ישב כאן איש זר, והגה בספר שהרב מבקש עתה, ומאז הספר איננו, אולי לקח הוא את הספר". התחילו לבקש את האיש ההוא בבית המדרש, אך הוא לא היה שם.

כשיצא האיש מבית המדרש, אמר הרב הקדוש לתלמידיו: "שתי פעמים ראייתם את אליהו הנביא פנים אל פנים, ולולא אני, שלחתם בו יד בעת שהיה בידכם. האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, ואותו האיש שהיה פה בבית המדרש, ואתם חשבתם אותו לגנב, הוא הוא אליהו הנביא זכור לטוב". כשמוע התלמידים את דברי רבם, התעצבו מאד אל ליבם, ויחלו את פניו להראות להם את אליהו הנביא בפעם השלישית. אמר להם הרב הקדוש: "גם את הדבר הזה אעשה לכם, ואמלא את בקשתכם זו האחרונה, אך לא בבית המדרש תראוהו כי אם בעת היותכם בדרך". שמעו התלמידים את דברי רבם ושמחו עליהם כעל הון רב.

ויהי היום, ויסע הרב עם תלמידיו לשוח בשדה. ויהי בהיותם בדרך, הרחק מהעיר, וישאו את עיניהם ויראו והנה איש מלחמה, מלוכש בגדים נאים וחרבו על ירכו, רוכב על סוס כביר, והוא הולך ובא לקראתם. ויפחדו מאד לנפשותם, אך טרם ידברו איש עם רעהו, והנה ניגש אליהם איש המלחמה ושאל אותם: "אולי יש ביניכם איש, שיתן לי אש לקנה מקטרתיו?". ענה הרב ואמר: "כן". אחרי כן פנה לתלמידיו ואמר להם למלא את בקשתו. כאשר

התקרב איש המלחמה אל המרכבה לקבל את הגחלת הבערת מידי אחד התלמידים, וראה את הרב יושב במרכבה, אמר בלשון פולנית: "מה שלומך, ר' ישראל?" התלמידים השתוממו מאד לשמע הדברים האלה, שנאמרו מתוך חיבה ורעות, וחיכו לתשובת הרב, אך איש המלחמה לא חיכה למענה כי אם נפל על צוארי הרב וישקוהו. אז קם גם הרב ממקומו. נפל על צואריו ויחבקוהו וינשקוהו; אחר כך דיברו עוד בלשון פולנית רגעים מספר, ואיש המלחמה שב אל סוסו הכביר, ישב עליו ונסע לדרכו. התלמידים עמדו כולם מוכי תמהון, התפלאו למראה עיניהם, החרישו ולא דיברו דבר. אז אמר להם הרב: "הנה אמרתי לכם שתראו את אליהו הנביא בדרך, כעת ראייתם את פניו. איש המלחמה הרוכב על הסוס, אשר עמד לפנינו בשדה וחרבו על ירכו, הנה הוא אשר ישיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". ויהי כשמוע התלמידים את דברי רבם האחרונים וירדפו אחריו להשיגו, אך לא מצאו אותו, נעלם הסוס עם רוכבו במרחבי השדות, ועין איש לא ראתה אותם. יהי רצון שנוכח לקבל את פני אליהו הנביא, לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם אמן כן יהי רצון.

כיסו של אליהו הנביא

וכך עברו עליו רוב ימיו בעמל, ולא ידע כי חסר יבואנו; גדולה מלאכה שמפרנסת את בעליה. לימים חלה ונפל למשכב, וכאשר קם ממטתו היה חלש מאד; המחלה התישה כוחותיו, ולא ידע לעבוד עוד כבראשונה. נתמעטה עבודתו מחמת תשישות, ושכר עמלו לא הספיק לו די מחית ביתו, והיתה השעה דחוקה לו מאד. חי חיי צער ודחוק, פרנס את בני ביתו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, וברך את ה' שלא הצריכו לידי מתנת בשר ודם. אך ברבות

הימים רבו צרותיו עוד יותר, ואף שלא הירבה לעבוד, הלכו כחותיו הלון וחסורו. ובאו הדברים לידי כך, שלא היה לאל ידו לעסוק במלאכתו כלל, והגיע לכזר לחם. הצטער צער גדול, בכה יומם ולילה, והדמעות היו לחם חוקו. לאט לאט התחיל להוציא כלי ביתו, מכר אותם בכאב לב ובבושת פנים, ובמחירים פירנס את בני ביתו, וכאשר באו מים עד נפש, ביתו ריקם ואין עוד מה למכור, ואשתו ובניו גוזעים ברעב, עמד ושפך את שיחו לפני ה'. וכך אמר: "רבונו של עולם! אתה יודע שכל ימי יגעתי בעשר אצבעותי, ובזיעת אפי, אכלתי את לחמי. כל שאיפתי היתה להינות מגיע כפי, ורוב ימי עברו עלי בעמל, ולא ציפיתי לשולחנם של אחרים. ועכשיו שהגעתי לידי כך, אין חי היים, וטוב מותי מחיי. ואם לא הגיעה עוד שעת להפטר מן העולם, שאלה אחת לי אליך: יהיו נא מוונותי מרווין כזית בידך, הקדוש ברוך הוא, ולא מתוקין כדבש בידו של בשר ודם". שמע הקדוש ברוך הוא את תפלתו של הסנדלר, ואמר לשלוח לו את עזרו מקדש, על ידי שליחו הקדוש.

לימים בא אליו אליהו הנביא, זכור לטוב, ראה את עניו כי רב הוא, והתחיל לגלגל עמו בשיחה. בשעת גלגולי השיחה, הוציא כיס ואמר לו: "הא לך כיס זהובים. ובכל יום תטול לך עשרה או עשרים זהובים, כרצונך; וכיס זהובים לא יחסר לעולם, כל זמן שלא תמנה את מספר המטבעות אשר בו". כשמוע תופר הנעלים את דברי האיש, וראה את כיס הזהובים המלא, השתומם מאד, עמד מבולבל, ולא ידע מה לעשות. הררה שעה קלה, ותוך כדי ההרהור התחזק, השיב ואמר: "לא! איני מקבל מתנת בשר ודם". כראות זאת אליהו הנביא, שמה שמחה גדולה, עמד והפציר בו מאד, שיקח מידו מתת זו; מתנת אל הים היא ש לוחה אליו מן השמים. וכשעמד על דעתו, שדלו בדברים, ולא הרפה ממנו, עד שנתרצה ולקח את הכיס מידו, ומשנטל את הכיס, לא ראה מה בתוכו, כי אם שם אותו בכיס בגדו, והודה לו בשתיקה. אז נפרד ממנו האיש, ברך אותו

לשלום, פנה והלך לדרכו. יצא אחריו ללוותו, והיה בבואו החוצה, אחרי הדלת והמוזזה, נעלם האיש; הביט כה וכה, אולי יראהו, ולא ידע איה מקומו.

עשה תופר המנעלים ככל אשר צוה לו האיש; העלים את הכיס מעיני הבריות, ואת מספר המטבעות אשר בו לא מנה, ולא ידע מספרן. ובכל יום ויום היה נוטל מתוכו עשרה או עשרים זהובים, חלק מהם הוציא לפרנסת ביתו, ואת הנשאר הצניע, ואיש לא ידע מכל זה מאומה. עברו שבועות מספר, ונתמלאו ששה כלים זהובים, וקשה היה לו להסתירם. מה עשה? הלך ומסר אותם לידי אשתו, וצוה עליה לעשות בהם צדקה וחסד, והאשה אשת חיל, טובת לב, ובטח בה לב בעלה, כי גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה. ובכל זאת היה נוהר, ולא נתן לה רק את הכסף שאצר בכלים, אולם את הכיס היה נושא תמיד בחיקו, והיה שומר עליו יומם ולילה. לבל תשליט בו עין אשתו, נשים דעתן קלות עליהן; סקרניות הן, ומי יודע אם תדע לשלוט ברוחה, לשמור את פקודת האיש, שלא למנות את מספר המטבעות אשר בכיס. ומשום כך היה מחזיקו תדיר אצלו, וכשגגיעו ימי שבת ומועד, היה מצניעו בתיבת ברזל וסוגרה, ואת המפתח היה תולה בצווארו, שיד אשתו ובניו לא תגיע אליו.

ותופר המנעלים גדל ועשה עושר רב, בנה כמו רמים ביתו, ופחת אותו לרוחה לכל עובר ושב. עניים היו בני ביתו, וכל איש מצוק ומר נפש פנה אליו, ומצא אצלו אוזן קשבת ויד פתוחה, וכך היה לרבים רב ומושיע. שמו יצא לתהלה, וכל בני עירו התקנאו בו, והתפלאו על רוב עשרו, והיו שואלים איש את רעהו: "איך נתעשר תופר מנעלים זה בין לילה?" ואיש לא ידע מענה, ולא רק בני העיר לא ידעו פשר דבר עשרו, גם אשתו, עקרת הבית, שפרשה ידה לעני ופזר נתנה לאביו, לא ידעה מקור לעושר בעלה, שהיה כמעין שאינו פוסק. מדי פעם בפעם היתה פונה אליו בשאלה, איך הגיע לעשירות מופלגת כזאת, ומה הוא סוד הצלחתו, ולא קבלה ממנו תשובה

לפנות בוקר*

מאת: אלכס זהבי

על העטיפה ובשער הפנימי כתוב: "אלכסנדר זייד, לפנות בוקר, פרקי יומן", ואילו מקריאת "פתח-דבר" שאינו חתום מתברר, שהכותרת מטעה. את הספר שבידינו התקין אליעזר שמאלי על-פי זכרונות שכתב אלכסנדר זייד, (חלקם — ביוזמת שמאלי ובעדודו) — רשימות וקטעי יומן. אלה מוייני ועובדו כדי ספר בעל רצף אחד, פחות או יותר, ותורגמו על-ידי אליעזר שמאלי, שכבר הוציאם לאור פעם אחת — במתכונת מצומצמת יותר — בשם "חיי ראשונים" (עם עובד, 1942). במהדורה שלפנינו נכללו קטעים נוספים, בתוסכ כאלה, שלא עמדו בשעתו לרשות המעבד. הספר "לפנות בוקר", הוא, איפוא, מיזוג של סיפורי זייד, התרשמויותיו ותגובותיו עם עיבוד לסיפור (עיבוד הפשי למדי, כנראה), סגנון ותרגום של שמאלי, כשה מכווננו בידועין לקוראים צעירים.

דמותו של זייד מוכרת לקורא הצעיר יותר מאשר דמות כל חבר אחר של "השומר", או משל כל דמות בולטת אחרת בתקופת ראשית ההתיישבות. את הדבר יש לזקוף לזכותו של א. שמאלי, שטוה קודם לכן את עלילות משפחת זייד בסיפור בדיוני לילדים — "אנשי בראשית", ואחר-כך כתב ביוגרפיה המכוונת לבני נוער — "שומר בישראל"; ב"לפנות בוקר" משלים שמאלי את מלאכתו ומאיר את הנושא על-ידי חשיפת מקורותיו הראשונים.

עיבודו של שמאלי מאפשר לקורא להתוודע אל פרקי חיים, המוצגים לרוב על-פי סדר התרחשותם, כשסביבה ומסובב נהירים בהם, וחלק מן העובדות הלא-מוכרות מפורש. רק לעתים רחוקות מובאים קטעי היומן כלשונם, ואף אלה קטעים קצרים בלבד המשמשים אילוסטראציה להלך-רוח ולסגנון חשיבה. לא כל הפרקים בספר בהירים במידה שווה, ולא תמיד עלה בידי המעבד לשמור על הרצף. יתר על כן במקרים לא מעטים אף לא נשמר סדר מוקדם ומאוחר, וכך נזכרות לפני התרחשויות מתקופת מלחמת העולם הראשונה התרחשויות שקדמו לה.

התקנת הספר במתכונת זו והתאמתו לצרכי בני הנעורים היו קשים ביותר. וגם אם עשויים להיות קטעים אחדים מעורפלים מעט, ופרשיות אחדות בלתי ברורות (למשל פרשת "ניל", או מערכת יחסי "השומר" עם האיכרים בזמן

* אלכסנדר זייד, פרקי יומן, עם עובד תשל"ו.

לאלהים פתרונים; הלא הוא מסר לידי פי מאה מאשר נמצא בכיס הזה".

המתנה עד אשר בא בעלה מבית הכנסת, ואחרי שהבדיל וגמר את כל הזמירו של מוצאי שבת, נגשה אליו ואמרה: "מדוע העלמת את התיבה הזאת מעיני? הלא אין בה רק כיס פשוט, ובו לא יותר ממאתים זהובים". כאשר יצאו הדברים מפי אשתו. נבהל מאד, הכה כף אל כף וקרא בקול: "אהה! מה עשית? הבאת עלינו אסון; על ידי מעשה זה נסתלקה הברכה מן הבית". שמעה האשה את דבריו, ראתה את פניו המלאים פחד, ולא ידעה מה כל החרדה הזאת. אז סיפר לה, איך נתגלגל הכיס הזה יבא לידו, מי הביאו אליו, ואת כל אשר הגיד לו האיש, בשעה שמסר לו את האוצר הנפלא הזה. ותתחיל האשה מאד, בשמעה את דברי בעלה, ותבך כל היום וכל הלילה, עד אשר נאלמה דומיה מרוב צער ופחד.

וכאשר אמר האיש כן היה: מאותו יום ואילך, נסתלקה הברכה מן הבית. מה שהיה נוטל מן הכיס לא היה חוזר ומתמלא, ואחרי עשר נטילות, והיה כמעין גובע שפסקו מימיו. וכמצולה שפרו ורבו בה דגים ופתאום נעלמו ואינם.

המתיישבת על הדעת; הוא דחה אותה תמיד בקש. לימים ראתה האשה, שבעלה סוגר איוו תיבה בערב שבת, והוא מסתיר אותה מעין רואים. תמהה האשה תמיהה גדולה ואמרה בלבה: "הלא כל כספו וזהבו של בעלי, רכושו וכל אשר לו, בידי הם, ומדוע הוא מסתיר את התיבה הזאת מעיני? אין זאת כי אם אין לו אמון בי". התרגזה מאד, וחרה אפה בו, אך משלה ברוחה, ולא אמרה דבר, ואם ששתקה, היתה רוחה בקרבה נסערה מאד; היא לא נחה ולא שקטה, וכל הימים התהפכה בתחבולותיה, לדעת מה נמצא בתיבה, שבעלה מעלימה ממנה. עברו שבועות וחלפו חדשים, והיא לא מצאה את אשר בקשה נפשה; היא יגעה ולא מצאה. אך מה שלא עשה השכל ותחבולותיו עשה המקרה; פעם אחת מצאה את המפתח במוצאי שבת, כשהוא מתגלגל על הרצפה, טרם בוא בעלה מבית הכנסת. מהרה ופתחה את התיבה, והנה כיס פשוט בתוכה, ובו צרור כסף. התירה את הצרור, מנתה את הזהובים, ומצאה אותם מאתים במספר. לא האמינה למראה עיניה, הסתכלה בהם היטב, חזרה ומנתה אותם, ומצאה את מספרם כבראשונה. צחקה בקרבה ואמרה: "מדוע הסתיר בעלי את התיבה הזאת מעיני, אך

מלה"ע, או יחסי משפחת זייד עם חברי כפר גלעדי), הרי אין ספק שהספר יכבוש את לב הקוראים, כשם שבשעתו כבש "חיי ראשונים" את לבות הקוראים — וזאת בשל סיפור חייו של הגיבור המרכזי, דרך התייחסותו לזולת, השקפת עולמו וכנותו הכובשת — כל אלה מונעים הפיכתו לדמות מיתית, ומציגים בפני הקורא אדם, בשר ודם, שאופיו והתנהגותו יכולים להפוך אותו למושא הזדהות למתבגרים, התרים אחר האדם החזק, הכן, הנאבק בכוחות עצמו בלי שיכנוע, אך גם בלי שיסתיר את רגשותיו ולבטיו.

הספר פותח בילדותו של אלכסנדר זייד, בסיביר. בהמשך מסופר על עימות עם מוות, על אהבה ועל אומץ לב, שדוגמתם מופיעים רק בסיפורי קדומים — כאן הם מסופרים בפשטות כובשת לב, **מתוך השלמה**, שאכן כאלה הם פני הדברים, ללא שמץ של תרעומת.

אלכסנדר זייד עולה ארצה מתוך הכרה ועל סמך החלטתו שלו, הוא עובד קשה, מתייסר לעיתים ברעב, עייף, סובל פיזית ומתגעגע לשלווה בלא שיאשים מישהו, בלא שיתפלמס עם הזולת. הוא נוהג כל הזמן בבגרות נפשית, כשהוא חש עצמו אחראי לכל מהלך ממהלכי חייו. משום כך, כשהוא שואל לטעם מעשיו, כשהוא משווה את המאמץ עם התוצאה, וכשהוא מעריך את ה"מס" שהוא, אשתו וילדיו משלמים עבור עקרונותיהם — דבריו הם פשוטים ואנושיים, והכרעותיו מתקבלות כמהימנות ומעוררות כבוד גם ממרחק של שניים-שלושה דורות.

ב"לפנות בוקר" אין הסבל והמצוקה מוסווים, אך אין גם ניסיון לשוות להם אופי רומאנטי. גם המעשים של יום-יום, תחושות הנקם והשמה, היצרים והגעגועים מוצגים כמות שהם בלשון פשוטה, כמעט עובדתית. המעשים נעשים מתוך הכרה, אך אינם מלווים במלל אידאולוגי המעוות פרופורציות, ומשום כך המאבק על השמירה, הרצון לעבוד עבודה פיזית, הוויכוח עם האיכרים היהודיים ועם נציגי המוסדות מוארים באור הנכון (כפי שהוא מוצג כיום ע"י היסטוריונים והמתקבל על הדעת). עם קריאת סיפורו של זייד ודבריו קל לקרוא הצעיר להבין מניעים ומעשים של דור הראשונים יותר מאשר מקריאת היסטוריה משוכתבת ומגמתית, שניסתה לשוות למעשים של יום-יום, החשובים מאד כשלעצמם, מימדים לא אמיתיים ובתוך כך לבטל את מעשיהם ואת עמדותיהם של האחרים. מתוך כך מתברר, שבחירתו של שמאלי בזייד כמייצג את דור הראשונים היתה נכונה.

זייד שובה לב ביחסו הראשוני, הטבעי לעבודה, לנוף, לאשה ולהבדיל, לסוס. זייד היה בנו של אומן מתכת, ומלאכת הכפיים היתה עבורו דבר טבעי שאינו מלווה באידאולוגיה, הוא מודה שעבודות מסוימות מעייפות אותו, ואינו בוש בכך, שאחרות משעממות אותו. הוא אינו מסוגל להבין כיצד אפשר לקיים חיים עצמאיים ללא עבודה, ואינו נרתע לעיתים ממאמץ עצום כדי להשיג דבר, שלכאורה, פועט — כשה חיוני.

יש לו, לזייד מושגים משלו על נוף — הוא, יליד המרחבים הסיביריים מחפש את המקומות הנישאים, המשקיפים על שטח רחב ידיים ולעולם אינו מסביר זאת

בטעמי ביטחון. מופלא יחסו לאשה — ברור לו שהאשה שווה לגבר ביכולתה, בתושייתה, בחובותיה ובזכויותיה. הוא מעודד את ציפורה (קודם חברתו, אחר-כך רעייתו) ללבוש מכנסיים, לרכב על סוס, להצטרף לשומרים ולסייע להם בפועל. הוא רואה את האשה כשותף שווה ערך לתא המשפחתי, ונלחם על זכותה לאמהות ועל אחריותה הבלעדית לגידול ילדיה גם בקולקטיב, הוא קשוב לרגשותיה ומעכב את הצטרפותה אליו לשיך אבריק עד שיוכשרו התנאים לחיות שם, אך בעיקר שתוכל לנוח מן הנדודים. יחסו אל אורח חיי הבדווים אינו רומאנטי, הוא מקבל את סמלי התנהגותם כ"חלק מן המשחק", ויחסו אל הסוסה הוא גם כיחס אל "כלי" הכרחי וגם יחס רגשי עז כאל שותף ובן-ברית.

למרות שאין הספר מתיימר להציג קטע רצוף של היסטוריה, ולמרות שראייתו של זייד את העניין הציוני, ואת מערכת היחסים עם היישוב הערבי, תמימה ונטולת לבטים, הרי שלא במתכוון עשוי הספר לשמש מכשיר רב ערך בהתמודדות עם הבעיה הפלסטינית. זייד מתאר הרבה את האוכלוסייה הלא-יהודית בא"י בראשית המאה. זו מורכבת משבטי בדווים, צ'רקסים, תורכמנים ועוד. ברובה אינה יושבת ישיבה של קבע, מפוצלת לשבטים קטנים הנאמנים לעצמם בלבד, ושרוייה בדפוסי חיים וברמות הציוויליזאציה אי-שם בתקופת המקרא. מערכת יחסיה עם היישוב היהודי מבוססת על סחר-מכר (בעיקר של קרקעות), על מאבק כוח מקומי ועל שלטון בגזרות מצומצמות. ביחסים אלה אין רמז לגיבוש קבוצה ערבית פוליטית כלשהי, חסרה מודעות קבוצתית הגוברת על אינטרסים מקומיים ווודאי שחסרה תודעה של נישול וקיפוח, כאשר רוב שטחי הארץ אינם מיושבים, והשליטה עליהם היא בידי קבוצות נודדים או שודדים.

דיוקנו של זייד ב"לפנות בוקר" מתגבש מקטעי זכרונות ומעשים. אופיו של הספר מנע עיצוב מגובש שלו ומיון מגמתי של המסופר. על ידי כך הספר מהימן יותר מספרים אחרים על התקופה, שנכתבו ע"י ד. עומר, י. בן נתן ואחרים, אך קשה יותר לקריאה לילדים. מאידך גיסא, נערים ונערות ירותקו אליו דווקא בשל החספוס והכנות, ובגלל מסירת הדברים כהווייתם. רצוי לנצל נכונות זו, וכדאי להזדקק לספר גם כאל מקור בלימודי היסטוריה ואזרחות.

יבורך א. שמאלי על מלאכתו, אך לא נותר אלא לתמוה, מדוע נשמט שמו מן הספר, ומדוע לא צויין חלקו בו במפורש.

לכיתות הנמוכות

1) עצות טובות.

כתב וצייר : עודד ברולא, הוצאת צ'ריקובר, 1975, מנוקד. עודד ברולא מגיש לקורא הצעיר צרור עצות טובות : כיצד לשמח את הלב בעת הצורך, וכיצד להנעים לאדם, לצומח ולחי, כדי שהעולם יראה וורוד יותר וטוב יותר.

העצות כתובות בנימה הומוריסטית ומלווה באיורים מתאימים עליהם כותב המחבר : "מותר לצבוע את הציורים".

2) מגפים.

כתבה : מרים רות, ציירה : מיכל אפרת, הוצאת הקבוץ המאוחד, 1975, מנוקד.

סיפורם של מגפים אדומים ומבריקים, אשר נקנו לצפרי, זה החורף הראשון בחייו, שכן "לצפרי לא היו מגפים. צפרי היה עוד קטן בחורף שעבר, כשירד גשם וכשהיה בוך — אבא עטף אותו במעילו הגדול ונשא אותו על זרועותיו".

הטקסט מלווה איורים צבעוניים. מתאים לגיל הרך.

3) ילדה, חמור ואצבעות.

חרוזים : אוריאל אופק סיפור ומשחק האצבעות : מרים ברטוב, צילם : נתן סדן, הוצאת ספרית פועלים 1975, מנוקד.

ג'מילה היא ילדה בדואית משבט אל-עילא, ההולכת בעקבות חמורה אל המדבר. הלילה יורד, וג'מילה נרדמת ולבסוף אל ביתה חוזרת בשעה מאוחרת. ומיהי אותה ג'מילה ? אם לא אצבע יד שמאל, אשר את חלקה העליון צובעים בצבעי מים שחורים, והרי לכם פנים, מוסיפים לה שתי צמות שחורות מצמר דק ולכל אורכה מלפפים מטלית מפוספסת.

כל האצבעות משתתפות בהצגה המצולמת על ג'מילה, החמור ומשפחתה.

4) הקו השובב.

כתב : דן בירן, צייר : יאן הובר, הוצאת ספרית פועלים, 1975, מנוקד. הקו השובב, שצבעו כתום, מתפתל תחת מכחולו של יאן הובר ומורה כיצד ניתן ליצור צורות מוכרות ונעימות למראיה מקווים פשוטים ; עיגול, שמוסיפים לו קוים ישרים, הוא כדור בעל קרניים

"כמו לשמש בשמים", גבעול קטן נוסף ו"נעלמה לה השמש ופרח פרח". לציורים מותאם טקסט מחורז. מתאים לגיל הרך.

5) מיומנה של לריסה כלבת הסן-ברנרד.

כתבה וציירה : דליה בר אמוץ, הוצאת ספרית פועלים, 1975, מנוקד.

שמי לריסה ואני כלבה גדולה מאד מוזע סן-ברנרד. צבעי הם חום ולבן, ועל אפי המוני נמשים". כך מציגה עצמה לריסה בפני הקוראים הצעירים.

יומן קצר מלים ומרובה ציורים, המספר על כלבה בקיבוץ המרגישה עצמה כבת למשפחת בעליה.

"מי שמוכן לעזור לי, יכתוב לכתובת של : לריסה, כלבת סן-ברנרד, אחות של גיא".

6) פיט, פט, טו.

כתבה : חיה שנהב, ציירה נורית צרפתי, ספרית שפן הסופר, הוצאת עם-עובד, 1975, מנוקד.

סיפורם של שלושה גמדים "כל יכר-לים" : שברצונם הופכים הר לבית, בית לאניה, אניה למכונית, לפטריה, לדוכן מנצחים ושוב להר, כדי שיוכלו לשבת מאחוריו ולפטפט.

מבוסס על שיר עם לילדים מוכר עוד מימים עברו : "מאחורי ההר... אחת שתים שלוש, שם ישבו שלושה גמדים... אחת שתים שלוש, לא אכלו ולא שתו... אחת שתים שלוש, רק ישבו ופטפטו... אחת שתים שלוש". מתאים לגיל הרך.

7) טוב לחיות ערומות להיות.

כתבה גיודי בארט, עברית : תקווה שריג, הקבוץ המאוחד, 1975, מנוקד.

ספר המתאר בהומור ובחן את בעיותיהם של בעלי חיים אילו צריכים היו ללבוש בגדים כבני אדם ; "כי נחש ברזב מאבד מכנסיו" "כי הנה הכבשה פה תזיע מאד כי לובשת צעיף היא, גם סוור-דר ועוד".

הספר מלווה איורים צבעוניים והטקסט מודפס באותיות גדולות ונוחות לקריאה לקוראים מתחילים. מתאים לגיל הרך וכיתה א'.

לכיתות הבינוניות

1) ילדי הברכה הנסתרת.

כתבה : רוני גבעתי, ציירה : אראלה, ערך : אוריאל אופק, הוצאת מזרחי, 1975. עלילת הסיפור מתרחשת בקבוץ באזור ים-המלח. הווי חברת הילדים בקבוץ, טיולים וארועים חברתיים, מערכת הדיסיון בחברת הילדים מתוארים בדרך נעימה לקריאה.

במרכז העלילה עומדת נילי, ילדה חובבת בעלי חיים ומבודדת מבחינה חברתית. נילי זוכה למעמד נכבד יותר, לאחר שמתגלית כנערה היחידה המסוגלת לטפל ביעלה פצועה המובאת למשק. בספר באת לידה ביטוי בעיותיה של ילדה יוצאת דופן בחברה קיבוצית, שמטבעה סולדת מהחריג והבלתי-מוכר.

2) בן השולטן.

כתב : יפרח חביב, צייר : מוסה רוסק, הוצאת מזרחי, 1975.

יפרח חביב עשה שמוש בחומר פול-קלורי בדואי לצורך כתיבת סיפור ילדים.

התוכן

עיון ומחקר

- 3 אליהו וכוסו — גרשון ברגסון
13 גדי אחד ופנים הרבה לו — ירדנה הדס
17 "מאגדות זקני" לש. ל. גורדון — עלי יסיף

דמויות

- 24 שרה פונר — סופרת הילדים הראשונה — אוריאל אופק
28 **הוויית הקריאה** — הביא לדפוס: גרשון ברגסון

מיתודה

- 30 הערות להוראת שני סיפורים על אליהו — אלכס זהבי
33 שתי מעשיות: אליהו הנביא
34 כיסו של אליהו

ביקורת

- 37 "לפנות בוקר" — אלכס זהבי

ממדף הספרים

- 40 סקירת ספרים לכיתות נמוכות, בינוניות וגבוהות

שמוש דומה בגרעין של ספורי-עם ופול-קלור לכתובת סיפורי ילדים מקובל בספרות הילדים, ובעיקר בזו העוסקת במעשייה ובאגדה.

במרכזו של הסיפור עומד בן השולטן, המופיע בראשית הסיפור כדל ועני, ובסופו — כשליט הארץ. הגיבור מסייע לעניים ולנוזקים ובתבונתו הרבה מצליח להערים על העשירים.

(3) עשן כיסה את הגולן.

כתב: אוריאל אופק,

הוצאת מזרחי, 1975.

סיפורו של איתן, ילד הגר עם משפחתו בחוות "נאות הגולן". הרקע לסיפור: מלחמת יום הכיפורים ברמת הגולן. מורחיילת באה ללמד את הילד, והוא תלמידה היחיד, שכן אין במקום מסגרת לימודים רגילה. הילד מתרועע עם פועל החווה, אלברט ועם הילד הדרוזי, סלים, הבא לבקרו מדי פעם וחוצה בשל כך את הגבול. במרכז העלילה עומדים אירועי מלחמת יום הכיפורים והשתלבותו של הילד בן השמונה בהם.

לכיתות הגבוהות

(1) ספינה רעועה.

כתבה: דורית אורגד, הוצאת הדר, 1975. קורותיה של ספינת מעפילים "אגיאוס ניקולאוס", אשר הגיעה לחופי הארץ ערב מלחמת העולם השנייה, כשעל סיפונה נדחקים 800 איש. כשהגיעה הספינה

פינה לחופי הארץ, בסוף מארס 1939, אילצו אותה סירות המשמר הבריטיות לחזור על עיקבותיה. הספינה נדדה על פני הים כשלושה חדשים נוספים, ורק אחר טילטולים ונדודים רבים הצליחו נוסעיה להגיע לחופי הארץ.

(2) ידידי הזאבים.

כתב: פרלי מואט, רישומים: שירלי הירש, ספרית דן חסכן, הוצאת עם עובד, 1975.

הסופר, ביולוג ואתנוגרף קנדי, בילה שנים רבות בקוטב הצפוני. לאחר מלחמת העולם השנייה יצא הסופר למסעות באיזור הקוטב, ולמעלה משנה חי בסביבה מאוכלסת ע"י זאבים.

בספרו מתאר המחבר את חייהם של הזאבים המקובלים כבעלי חיים מסוכנים ומעוררי פחד, וכיצד הצליח הוא לחיות במחיצתם ולקשור עימם יחסי ידידות.

(3) אורי.

כתבה: אסתר שטרייט-וורצל, הוצאת עמיחי, 1976.

רומן המשתרע על פני שני כרכים. מיועד לבני הנעורים.

סיפורו של אורי: הכנסתו לסוד ה"ה" גנה, לבטי התבגרות, תעלולי נערות, ידידות, אהבה, וכמובן, גם פעילות מחתרתית עניפה, לעתים מסוכנת.

וכל זאת על רקע יריעה רחבת היקף של חיי מושבה עברית בתקופה הסוערת של סוף ימי השלטון הבריטי בארץ והמלחמה על המדינה שבדרך. (מדברי ההוצאה, על מעטפת הספר).

SIFRUT YELADIM VANOAR
 JOURNAL FOR CHILDREN AND YOUTH LITERATURE

No. 7

March, 1976

18 King David St.

Jerusalem

SUMMARIES

Elijah and His Cup	<i>Gershon Bergson</i>	3
The Different Faces of One Kid	<i>Yardena Hadas</i>	13
"From the Legends of my Grandfather" — S.L. Gordon	<i>Eli Yasif</i>	17
The First Female Author of Hebrew Children's Literature	<i>Sarah Poner — Uriel Ofek</i>	24
The Experience of Reading	<i>Gershon Bergson</i>	28
Remarks on the Teaching of two Stories about Elijah Two Legends	<i>Alex Zehavi</i>	30 33
With the Dawn	<i>Alex Zehavi</i>	37
From The Book Shelf — A review of new books		40

